

OPPIKIRJAN ULKOASUN SUUNNITTELU

Case: Satakieli, äidinkieli
ja kirjallisuus

Lahden ammattikorkeakoulu
Muotoiluinstituutti
Visuaalinen viestintä

Opinnäytetyö
Kevät 2018
Sari Väkelä

TIIVISTELMÄ

Opinnäytetyöni käsittelee oppikirjasarjan ulkoasun suunnittelua. Toimeksiantona toteutin Satakieli-sarjan kirjakonseptin. Toimeksiantoon sisältyi sarjan visuaalisen ilmeen suunnittelu, logo sekä teksti- ja tehtäväkirjojen kannet ja layout.

Kirjallisessa osiossa selvitän suomalaisen oppikirjan vaiheita ja muuttuvan toimintaympäristön mukanaan tuomia haasteita. Lisäksi tutkin oppikirjan taittoon liittyviä visuaalisia konventioita.

Avainsanat: oppikirja, taitto, visuaalinen ilme, graafinen suunnittelu

.....

ABSTRACT

My thesis presents the process of planning a visual identity for a series of schoolbooks. The assignment for this thesis was to plan a concept for Satakieli book series which includes logo, cover and layout design for both the text and the exercise books.

In the literature part of my thesis, I discuss the evolvement and stages of Finnish schoolbooks and the challenges that the changing operational environment brings about. I also explore the visual conventions that are linked to the layout of schoolbooks.

Keywords: schoolbook, layout, visual identity, graphic design

SISÄLLYS

I JOHDANTO

- 1 Aiheen valinta ja tutkimuskysymys 4
- 2 Aiheeseen liittyviä tutkimuksia 5

II AIHEALUEEN TAUSTAA

- 3 Mikä on oppikirja? 7
- 4 Millainen on hyvä oppikirja? 8
- 5 Oppikirjan vaiheita Suomessa 9
- 6 Oppikirja muuttuvassa ympäristössä 13
- 7 Oppikirjan visuaalisten piirteiden konventiot 15
- 8 Oppikirjan rakenne ja visuaaliset elementit 18

III SUUNNITTELUPROSESSI

- 9 Toimeksianto 20
- 10 Kilpailijat 20
- 11 Suunnittelutyön aloitus 22
- 12 Suunnitteluprosessin työnkulku 24

IV VISUAALINEN ILME

- 13 Graafiset muodot 28
- 14 Logo 29
- 15 Kansi 31
- 16 Värit 35
- 17 Gridi ja palstat 42
- 18 Typografia 43
- 19 Infografiikka ja muut elementit 47
- 20 Taitto 47

V YHTEENVETO

- Lähteet 50
- Liitteet 52

I JOHDANTO

Sain keväällä 2015 Edita Publishing Oy:ltä toimeksiannon suunnitella yläkoulun äidinkielen ja kirjallisuuden oppimateriaalisarjan ulkoasun. Toimeksiantoon sisältyi sarjan visuaalisen ilmeen suunnittelu, logo sekä oppikirjojen kannet ja kirjojen layout.

Olen tehnyt graafisena suunnittelijana oppikirjojen ulkoasun suunnittelu- ja taittotyötä vuodesta 2004 lähtien. Olin ensin oppikirjakustantamossa töissä, ja sen jälkeen olen toiminut freelancerina. Oppikirjan visuaalisen ilmeen suunnittelusta minulla oli siis jo kokemusta ennen työn aloittamista.

Haastavuutta tähän suunnittelutehtävään toi aineiston monimuotoisuus. Se koostui monenlaisista teksteistä, osioista ja elementeistä. Visuaalista ilmettä sovellettaisiin teksti- ja tehtäväkirjoihin luokille 7–9, opettajan aineistoihin ja sähköisiin materiaaleihin sekä markkinoinnin erilaisiin tarpeisiin.

Syksyyn 2017 mennessä Satakieli-sarjassa on ilmestynyt Satakieli 7 teksti- ja tehtäväkirja, Satakieli 8 teksti- ja tehtäväkirja sekä näiden sähköiset materiaalit ja opettajan aineistot.

1 AIHEEN VALINTA JA TUTKIMUSKYSYMYS

Opinnäytetyöni aihe valikoitui oman ammatillisen suuntautumisen ja kiinnostuksen mukaan, mutta myös sopivan toimeksiannon osuessa kohdalleni. Oppikirjojen ulkoasun suunnittelu- ja taittotyön lisäksi olen ollut mukana sähköisten oppimateriaalien toteuttamisessa ja mielenkiinnolla seurannut niiden kehittymistä.

Tutkimuskysymyksenä tässä opinnäytetyössä pohdin sitä, minkälaisia visuaalisia konventioita oppikirjan taitossa käytetään ja miten ne ratkaistiin Satakieli-kirjakonseptissa.

Teoriaosuudessa käsitellen suomalaisen oppikirjan vaiheita ja nykyistä toimintaympäristöä, mikä auttaa ymmärtämään oppikirjan suunnittelun taustalla vaikuttavia tekijöitä, nyt ja tulevaisuudessa. Lisäksi tutkin oppikirjan visuaalisia ominaispiirteitä ja sitä, miten taiton visuaalisuus on muuttunut ajan kuluessa.

Produktio-osuudessa kuvailen Satakieli-oppimateriaalisarjan graafisen suunnittelun työprosessin kulkua ja sitä, miten oppikirjan visuaaliset konventiot toteutettiin käytännössä tämän suunnittelutyön kohdalla.

2 AIHEESEEN LIITTYVIÄ TUTKIMUKSIA

Oppikirjoista on tehty melko vähän tutkimusta suhteessa niiden julkaisumäärään. Tutkimukset ovat käsitelleet usein kirjojen tekstejä eli kielen esitystapaa ja sisältöä. Murto-osa on käsitellyt kuvituksia, kuvituksen keinoja, kuvatyylejä, kuvien valintaa, esitystapaa ja sisältöä. Jonkin verran on tutkittu kuvien välittämiä piiloviestejä. (Hiidenmaa 2015, 28).

Näköhavaintoon ja visuaaliseen hahmottamiseen liittyviä tutkimuksia on tehty, mutta oppimateriaalien visuaalisuuteen tai taittoon liittyvää tutkimusta ei ole kovinkaan paljon saatavilla.

Katseenseurantatutkimuksilla on tutkittu, miten lukijan katse etenee esimerkiksi sanomalehden aukeamalla. Kun teksti ja grafiikka on sijoitettu taitossa erilleen, ne luetaan myös erikseen eikä rinnakkain. Intergroidussa taitossa grafiikan elementit ovat osa tekstipalstaa, jolloin lukeminen on kognitiivisesti vähemmän rasittavaa. (Koponen, Hildén & Vapaasalo 2016, 66–67).

Hahmopsykologit ovat tutkineet visuaalisia piirteitä ja hahmojen tunnistamista. Näiden tutkimusten pohjalta ovat syntyneet hahmolait eli periaatteet, miten havaitsemme yksittäisten visuaalisten piirteiden muodostamia ryhmiä ja kokonaisuuksia. (Koponen, Hildén & Vapaasalo 2016, 91–93).

Kirjaintyyppin vaikutusta lukemisnopeuteen ja muistamiseen on jonkin verran tutkittu. Tulokset kirjaintyyppin valinnan vaikuttavuudesta luettavuuteen eivät ole olleet kovin yleistettäviä. Lukijan tottumus vaikuttaa ehkä eniten siihen, mikä kirjaintyyppi koetaan helppolukuisena. (Koponen, Hildén & Vapaasalo 2016, 278).

Veera Näsänen on kartoittanut *Tieto ja taitto – Oppimateriaalien visuaalinen käytettävyys* -opinnäytetyössään, minkälaisia ovat lukemisprosessiin vaikuttavat taiton ja typografian piirteet. Tutkimusaineistona ovat peruskoulun ala-asteen kolmannen luokan äidinkielen oppikirjat.

Näsänen mukaan sisällön ymmärrettävyyttä ja muistettavuutta voidaan parantaa erilaisilla taiton saavutettavuusrakenteilla eli käyttämällä otsikoita, tiivistelmiä, listoja, sanastoja ja tehtäviä. (Näsänen 2015, 66–67).

Graafisen suunnittelijan apuna ovat luettavuuteen, hahmottamiseen ja värien käyttöön liittyvä tutkimustieto. Oppiminen on kuitenkin monimutkainen ja yksilöllinen prosessi. Taitossa luettavuuteen, hahmottamiseen ja väreihin liittyvät periaatteet sekoittuvat toisiinsa, koska aukeama koostuu usein monista elementeistä. Siksi voi olla melko hankalaa selvittää yleisesti, miten erilaiset taittoratkaisut parantavat oppimista ja lisäävät muistettavuutta.

II AIHEALUEEN TAUSTAA

3 MIKÄ ON OPPIKIRJA?

Oppikirjaksi kutsutaan kirjaa, joka on useimmiten rajattu kokonaisuus jostakin tietyistä aihealueesta kuten esimerkiksi biologiasta, äidinkielestä tai vaikka origami-askartelusta. Oppikirja voi olla kouluissa opetuksen apuna käytettävä tai se voi olla tarkoitettu itseopiskeluun. Sen tavoitteena on lisätä lukijan tietoa kyseisestä aiheesta.

Oppikirja on yksi tietokirjojen laji, mutta se erottuu helposti muista tietokirjoista rakenteensa ja ulkonäkönsä perusteella. Sisältö on useimmiten jaettu pienempiin kokonaisuuksiin, ja mukana on tehtäviä ja kysymyksiä. (Häkkinen 2012, 11–12). Opiskeltava aineisto voi olla opetusta eriyttävää ja koostua alkeista, ydinsisällöistä sekä syventävistä tiedoista. Usein oppikirja on osa isompaa kirjasarjaa ja tunnetaan sarjan nimellä, eikä tekijöidensä mukaan.

Suomalaisen koulun käynyt on lukenut tai vähintäänkin selannut melkoisen määrän oppikirjoja, joten oppikirja on osa jokaisen suomalaisen kokemushistoriaa. Se voi herättää muistoja tai tunteita – hyviä tai huonoja. Oppikirja voi olla luottokaveri, jonka ottaa mukaan sohvalle tai puistonpenkille. Sitä voi selata tai siihen voi syventyä tarkemmin, ja myöhemmin tiedon äärelle on helppo palata. Uuden asian omaksuminen on helpompaa, kun voi keskittyä oppikirjan rajattuun ja tarkasti jäsennettyyn sisältöön.

Nykyisin puhutaan oppikirjan sijaan oppimateriaaleista, jotka sisältävät oppikirjan lisäksi työkirjan, sähköisen materiaalin ja opettajan oppaan. Oppimateriaaleja tehdään työryhmässä kustantajan toimesta. Työryhmään kuuluu useampia oppiaineen osaajia ja pedagogisia taitajia sekä muita asiantuntijoita. (Ruuska 2015, 19). Oppikirjan sisältöä määrittää usein voimassa oleva opetussuunnitelma, mutta se voi olla myös aiheesta riippuen vapaamuotoisempi tekijänsä valitsema kokonaisuus.

Joskus oppikirjaa on syyllistetty vanhanaikaisuudesta ja sen lukeminen voidaan kokea pakollisena päättämisenä. Sanamuoto *oppikirjamainen* sisältää negatiivisen sävyn ja tarkoittaa tylsää ja vanhahtavaa esittämisentapaa. Oppikirja on vähitellen menettänyt rooliaan ainoana opetuksen tiedonlähteenä, kun tilalle on tullut monimuotoisempia oppimisen tapoja.

4 MILLAINEN ON HYVÄ OPPIKIRJA?

Hyvä oppimateriaali on pedagogisesti harkittua ja oppimista tukevaa. Se on jäsennelty kokonaisuus, joka perustuu tiettyyn opetussuunnitelmaan ja tietyn ikäisille. Se huomioi myös erilaiset oppijat. (Ruuska, Löytönen & Rutanen 2014, 7).

Oppikirjassa esitettyjen asioiden tulee olla ajantasaista ja virheetöntä. Toisaalta liian ajankohtaiset tiedot saattavat vanhentua nopeasti, jolloin oppikirjan käyttöikä lyhenee. Asiat tulee esittää loogisesti ja tarkoituksenmukaisella tavalla ajatellen tulevaa oppijaa. Tärkeitä oppikirjan suunnittelussa huomioitavia seikkoja ovat sisältö, pedagogisuus ja luettavuus (Häkkinen 2002, 81). Visuaalisuuden ja ulkoasun täytyy palvella näitä lähtökohtia. Taiton ja graafisen suunnittelun keinoin voidaan selkiyttää sisältöä, parantaa luettavuutta ja vahvistaa pedagogisia tavoitteita.

Uuden oppikirjan tai koko oppimateriaalisarjan visuaalista ilmettä suunniteltaessa tulisi huomioida, että ilme ei ala näyttää vanhahtavalta liian nopeasti. Oppikirjan sisältöä päivitetään uusiin painoksiin, mutta kirjan ulkoasu saattaa pysyä samanlaisena monia vuosia.

Oppimateriaalikustantajat testaavat ja keräävät palautetta tuotteistaan koekäyttäjiltä ja opettajilta. Palautteiden ja käyttökokemuksen analysoinnin jälkeen tuotteita kehitetään yhä paremmiksi.

5 OPPIKIRJAN VAIHEITA SUOMESSA

Oppikirjoilla on pitkä historia Suomessa lähtien vuodesta 1543, jolloin Mikael Agricolan *ABCkiria* ilmestyi. Se sisälsi pääosin uskonopin alkeita suomeksi käännettynä, ja sitä käyttivät lähinnä papit lukemisen ja kirjoittamisen harjoittelussa. Myöhemmin sen pohjalta sai nimensä lasten ensimmäiseksi oppikirjaksi yleistynyt *Aapinen*. (Häkkinen 2002, 23–25).

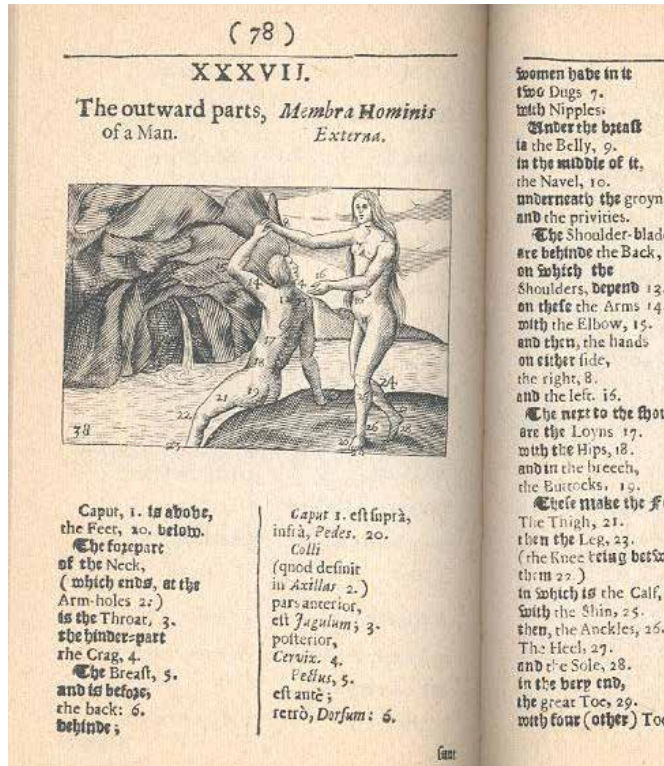
Kuva 1. *ABCkiria*, 1543

Kirjapainotaidon keksiminen ja irtokirjasimien käyttöönotto keskiajan lopulla lisäsivät kirjojen tuotantoa ja käyttöä. Suuret muutokset tieteen maailmassa ja uskonpuhdistus vaikuttivat osaltaan kirjojen tarpeeseen ja tiedon leviämiseen, ja vähitellen kirjat alkoivat tulla tavallisten ihmistenkin saataville. (Häkkinen 2002, 19).

Turun akatemian perustaminen vuonna 1640 oli yksi merkittävä tapahtuma oppikirjallisuuden kannalta. Akatemiaa varten tarvittiin suomen kielelle käännettyä kirjallisuutta, ja opetuksen tueksi ilmestyivät ensimmäinen suomalainen kielioppi sekä latinalais-ruotsalais-suomalainen sanakirja. (Häkkinen 2002, 27–30).

1600-luvun loppupuolella Suomen kansan lukutaitoa haluttiin lisätä. Niinpä Piispa Juhana Gezelius toimitti vuonna 1666 aapiskirjan *Yxi lasten paras tarwara*, joka sisälsi kristinoppia koskevia kysymyksiä. Gezeliuksen

aikaan kouluissa suositeltiin luettavaksi myös muun muassa *J.A. Comeniuksen* kirjaa *Orbis sensualium pictus* (1658) eli *Aistittavien kuvamaailma*. Se oli ensimmäinen oppikirja, jossa oli käytetty kuvia opetustarkoitukseen eikä pelkästään koristeena. Kuvitettuja tietokirjoja oli kyllä ilmestynyt jo 1500-luvun puolivälistä lähtien. (Häkkinen 2002, 33–34).

Kuva 2. *Orbis sensualium pictus* eli *Aistittavien kuvamaailma* (1658). Kuvan numeroidut kohdat viittaavat tekstiin. Tekstit ovat latinaksi ja englanniksi.

Ensimmäiset suomenkielisiksi oppikirjoiksi tehdyt teokset ilmestyivät 1830-luvulla. Tuolloin suomi ei ollut vielä virallinen opetuskieli tai oppiaine kouluissa. Suomenkielistä tietokirjallisuutta oli vähän, ja terminologia oli puutteellista. Oppikirjoilla oli kuitenkin iso merkitys kirjakielen kehittymisen kannalta.

Vuonna 1841 määrättiin suomen kieli oppiaineeksi kaikissa poikakouluissa. Vuonna 1843 voimaan astui uusi koulujärjestys. 1850-luvulla suomen kielen asema alkoi vahvistua myös julkisen hallinnon puolella ja suomenkielinen kansakoulu perustettiin 1866.

(Häkkinen 2002, 41–44).

1800-luvun alussa ja puolivälissä oppikirjojen kustantaminen oli vielä aatteellista puuhaa. 1831 oli perustettu Suomalaisen Kirjallisuuden seura, joka kustansi suomenkielisiä oppikirjoja ja sanakirjoja. Myös muutama yksityinen paino julkaisi joitakin oppikirjoja. Yksityisten ja yhdistysten lisäksi kustantajina saattoivat toimia kirjakauppiaat. Oppikirjojen tekijät olivat usein aktiivisia henkilöitä omalla alallaan, ja tekivät vapaaehtoistyönä oppikirjoja.

1870-luvulla kustannustoiminta alkoi tulla kannattavammaksi, kun suomenkielinen koululaitos kehittyi ja suomenkielisiä lukijoita oli yhä enemmän. Jyväskylään perustettiin kahden opettajan toimesta Weilin & Göös, joka valmisti sekä myi oppikirjoja ja koulutarvikkeita. Viihdekirjailijana tunnetuksi tullut Karl Jakob Gummerus perusti oman kustantamon myös Jyväskylään, kun taas 18-vuotias lyseolainen Werner Söderström aloitti kustannustoiminnan yksittäisillä teoksilla Porvoossa. Helsingissä ei vielä 1880-luvulla ollut yhtään kustantamoa, joten Helsingin yliopiston humanistiprofessorit päättivät perustaa oman kustantamon, ja niin syntyi Otava. Oppikirjojen kustantaminen Otavassa alkoi vuonna 1891.

1900-luvun alussa aloittivat vielä kaksi muuta kustantamoa: Arvi A. Karisto Jyväskylässä ja Kansanopettajain Osakeyhtiö Valistus Helsingissä. Myöhemmin tulivat mukaan Tammi vuonna 1943 ja Kirjayhtymä 1958. 1900-luvun kuluessa kirjojen ja kirjantekijöiden määrä lisääntyi. (Häkkinen 2002, 65–75).

Kun peruskoulut aloittivat toimintansa 1970-luvulla, oppikirjojen menekki kasvoi rajusti. Tuolloin koulujen määrärahat olivat runsaat, ja kirjoja käytettiin paljon. Muutaman vuoden kuluttua iskivät kuitenkin säästötoimet. Samoihin aikoihin ehdotettiin perustettavaksi valtion omistamaa kustantamoa, joka vastaisi keskitetysti oppikirjojen tuottamisesta. Suunnitelma ei toteutunut, mutta Valtion julkaisutoimistosta ja Valtion kirjapainosta vuonna 1967 yhdistetty Valtion painatuskeskus kustansi oppikirjallisuutta. Valtion painatuskeskus muutettiin myöhemmin liikelaitokseksi ja yksityistettiin. Sen pohjalta syntyi Edita, joka on tuottanut muun muassa oppikirjoja ja tietokirjoja. (Häkkinen 2002, 65–75). Nykyisin oppimateriaaleja kustantava Edita Publishing Oy on osa Nordic Morning Groupia.

1990-luvun alkuun saakka oppikirjat tuli hyväksyttää kouluhallituksella. Vuoden 1991 jälkeen tästä on luovuttu, ja oppikirjoja voi kirjoittaa ja julkaista kuka tahansa. Opettajalla on itse vastuu arvioida käyttämänsä oppimateriaali, ja usein hän saa melko vapaasti päättää käyttämänsä kirjan tai päättää olla käyttämättä kirjaa lainkaan. (Häkkinen 2002, 78–79).

Peruskoulun mukana oppikirjojen rinnalle tulivat työkirjat. Valmiiksi mitoitettut vastaustilat ja ”rastiruutuun”-tehtävät on toisinaan koettu oppilasta liikaa passivoivaksi ja tukevan behavioristista¹ oppimiskäsitystä. Nykyisen kognitiivis-konstruktivisen² oppimiskäsityksen mukaan oppilas rakentaa aktiivisesti oppimansa tiedon aiemman tietonsa pohjalle. (Ruuska 2014, 79–81). Oppijat ovat erilaisia ja kaikille omatoiminen tai luova työskentely ei sovi. Osa tarvitsee opiskelun tueksi enemmän ohjausta ja valmiimpia oppimisaihioita. Nykyisin työkirjoja ei välttämättä osteta kaikille, vaan ne voivat toimia opetusta eriyttävänä materiaalina.

Oppikirjakustantamisen alalla Suomessa tapahtui merkittäviä muutoksia vuonna 2011, kun kahdesta kilpailijasta (WSOYpro ja Tammi oppimateriaalit) syntyi uusi oppimateriaalikustantaja Sanoma Pro. Sanoma Pro ja Otava hallitsevat nykyisin oppikirjamarkkinoita 90% osuudella. (Ruuska 2014, 83). Muita oppimateriaalikustantajia ovat Kirjapajan Edukustannus, Edita Publishing sekä Otavan omistama Finn Lectura. Sähköisten oppimateriaalien kustantajina toimivat Tablet-koulu ja e-Oppi Oy.

Kustantamoissa tapahtuneet suuret muutokset ovat vaikuttaneet osaltaan myös graafisten suunnittelijoiden työhön. Ennen oppikirjojen graafiseen suunnitteluun panostettiin kirjakustantamossa enemmän, kun taas nykyisin graafikoita ja visualisteja on ulkoistettu toimimaan freelancereina. Oppimateriaalien graafiseen suunnittelutyöhön tarvitaan nykyisin sähköisten materiaalien teknistä ja pedagogista osaamista sekä web-graafikon taitoja. Myös yhteistyö ohjelmoijan kanssa on tullut tärkeäksi. Tiedon visualisointi on lisääntynyt erilaisten graafien muodossa. (Koivikko 2015, 149–160). Suurimmat muutokset oppimateriaalien saralla saattavat kuitenkin olla vielä edessä.

---

1 Behavioristinen oppimiskäsityksen mukaan opetus keskittyy tietojen ja taitojen ulkoiseen ohjaukseen. Opettaja jakaa tietoa, ja oppija on passiivinen tiedon omaksuja.

2 Kognitiivisessa oppimisessa oppiminen nähdään tiedon prosessointina. Konstruktivisen oppimiskäsityksen mukaan tieto ei siirry suoraan oppijalle, vaan hän itse rakentaa eli konstruoi tiedon uudelleen.

6 OPPIKIRJA MUUTTUVASSA YMPÄRISTÖSSÄ

Oppikirja elää murroskautta, jossa sähköiset oppimateriaalit ovat tulleet painetun kirjan rinnalle. Lisäksi uudet opetussuunnitelmat, pedagogiset muutokset ja koulujen digitalisaatio muuttavat koulun käytänteitä.

Sähköinen oppimateriaali voi yksinkertaisimmillaan tarkoittaa vain painetun sisällön muuttamista sähköiseen muotoon, mikä ei ole kovin hyvä ratkaisu. Erilaiset lisääaineistot video-, ääni tai internet-resursseihin ovat varmasti havainnollisia monessa yhteydessä, mutta jos aineisto on huonosti käytettävää ja sisältö vaikeasti hahmotettavaa, voi oppiminen hankaloitua.

Joissakin kouluissa on siirrytty pelkästään sähköisten oppimateriaalien käyttöön, mikä ei ole aina onnistunut kovin hyvin. Aineistojen käytettävyys on ollut huono ja toimivuus epävarmaa. (HS mielipide 27.1.2018). Opiskelulle aiheutuu tarpeettomia esteitä, jos palvelin ei toimi tai aineiston sivujen selaamiseen tuhrautuu paljon aikaa vastauksia tarkistaessa.

Uutta teknologiaa kuten esimerkiksi lisättyä todellisuutta (*Augmented reality*) tai virtuaalimaailmoja on jo kokeiltu myös oppimateriaaleissa. Parhaimmillaan erilaiset simulaatiot auttavat ymmärtämään asioita moniulotteisemmin. Tulevaisuudessa opettaja voisi ehkäpä muokata valmiiksi tuotettua sähköistä oppimateriaalia omaan tarpeeseensa sopivaksi lisäämällä aineistoon omia sisältöjä ja esimerkkejä.

Uusien oppimateriaalien kehittyminen on vielä murrosvaiheessa. Jos sähköinen oppimateriaali suunnitellaan ja toteutetaan pedagogisesti kunnolla, kasvavat sen kustannukset huomattavasti suuremmiksi kuin painetun materiaalin. Ongelmia voi tulla myös kuva-, ääni- ja videomateriaalien tekijänoikeuskysymyksissä.

Painetulla kirjalla tulee lähitulevaisuudessakin olemaan tärkeä rooli ihmisten arjessa, koska kirja on edelleen käyttöliittymänä miellyttävä ja toimiva. Sen kanssa voi asettua vaikka sohvalle, eikä se rasita silmiä samalla tavoin kuin sähköiset laitteet. Kirjaan voi halutessaan lisätä muistiinpanoja tai post-it lappuja. Parhaimmillaan oppimateriaali voisi toimia painetun ja sähköisen aineiston yhdistelmänä.

Digitalisaation lisäksi koulun arkeen vaikuttavat pedagogiset muutokset. Oppimiseen on liitetty monia termejä kuten esimerkiksi *edutainment*³, MOOC⁴ tai *flipped learning*⁵. Puhutaan oppimisen viihteellistymisestä, pelillisyydestä, avoimista oppimisympäristöistä tai käänteisestä oppimisestä. Esimerkiksi alakoulussa matematiikkaa on opiskeltu ilmiöpohjaisesti⁶ leikkimällä, kokeilemalla ja pelaamalla matematiikkapelejä, eikä oppikirja ole ollut käytössä koko lukuvuonna.

Oppikirjojen käyttöön kouluissa vaikuttavat myös säästötoimet. Kirjoja kierrätetään, eikä omaa kirjaa riitä kaikille tai kirjaa käytetään pareittain. Koululainen kuljettaa repussaan kirjojen sijaan monistenippuja. Toisinaan oppikirjoja hankitaan luokan kirjahyllyyn vain käsikirjoiksi. Oppikirja ei välttämättä ole enää koululaisen oma henkilökohtainen esine.

Keskustelua käydään myös kustannetun oppimateriaalien ja vapaiden ja avoimien oppimateriaalien välillä. Opetus- ja kulttuuriministeriö on ajanut vahvasti sähköisten oppimateriaalien lisäämistä peruskouluissa ja lukioissa. (Pietiäinen 2014, 44).

Kustannetut oppimateriaalit ovat hyvin tarkkaan mietittyjä ja ammattilaisten koostamia. Valmiiden oppimateriaalien tekemisen taustalla on usein vuosien työ. Tekijät ovat pohtineet oppisisältöjen valintaa, ja koostaneet oppijalle sopivan kokonaisuuden. Ammattitaitoiset graafiset suunnittelijat ovat järjestäneet oppiaineiston helposti hahmotettavaan ja ymmärrettävämpään muotoon. Näitä työntekijöitä ja töitä tarvitaan varmasti tulevaisuudessakin, jotta oppiminen voisi olla helpompaa ja haus Kempaa.

---

3 Edutainment (education + entertainment), jolla tarkoitetaan viihteen käyttöä oppimistarkoituksessa.

4 MOOC (massive open online courses) tarkoittaa kaikille avointa verkkokurssia.

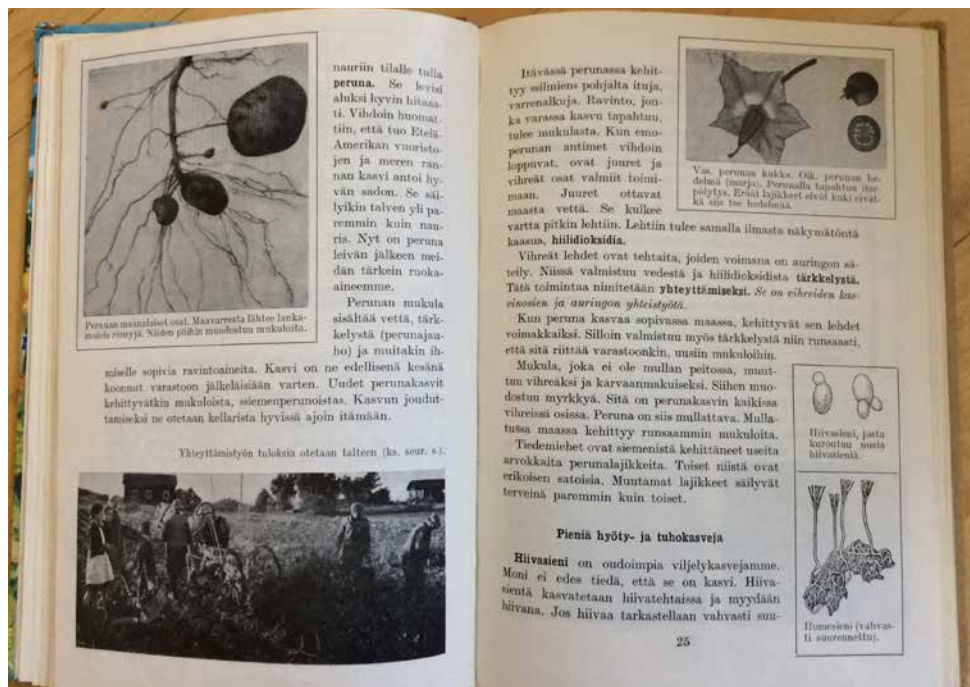
5 Flipped learning (käänteinen oppiminen) tarkoittaa opiskelun tapaa, jossa oppija opiskelee aiheen etukäteen. Oppitunnilla aika käytetään tehtävien tekemiseen.

6 Ilmiöpohjainen eli ainerajat ylittävä pedagogiikka.

7 OPPIKIRJAN VISUAALISTEN PIIRTEIDEN KONVENTIOT

Uuden tiedon, koulujärjestelmän ja opetusmenetelmien kehittymisen myötä oppimateriaalien sisältö on vuosien varrella muuttunut. Tekniikan ja ympäröivän maailman muuttuessa muutoksia on tapahtunut myös kirjojen ulkoasussa. Oppikirjasuunnittelussa on kuitenkin joitakin visuaalisia konventioita eli vakiintuneita tapoja, jotka ovat säilyneet ajan kuluessa.

Typografiset peruseriaatteet ovat olemassa jo *Luonnontieto*-oppikirjassa vuodelta 1962. Sisältö on järjestetty selkeän hierarkian mukaan, joten erilaiset tekstit erottuvat helposti silmäilemällä. Otsikoita on useampaa tasoa. Tietolaatikon tekstit ja kuvatekstit ovat kooltaan pienempiä kuin leipäteksti. Kirjassa on käytetty lihavoitteja ja kursivoitteja yksittäisten termien korostamiseen. Tehtävät on erotettu muusta tekstistä harvennetulla tekstityypillä.

Kuva 3. Aukeama *Luonnontieto* (1962) -kirjasta. Kirjassa on käytössä selkeä typografinen hierarkia, kehystettyjä tietolaatikoita ja erilaisia kuvakokoja.

Kuva 4. *Luonnontieto* (1962), *Lukion Biologia* (1996) ja *Pisara 4* (2008)

Desktop publishing eli painotuotteiden esivalmistus tietokoneen avulla alkoi 1980-luvun puolivälissä. Alduksen Pagemaker sivuntaitto-ohjelma julkaistiin vuonna 1985. Aluksi sivuntaitto-ohjelmat olivat kömpelöitä käytettävyydeltään, eivätkä ohjelmien typografiset ominaisuudet olleet vielä kovin kehittyneitä. Tämä näkyy *Lukion biologia* (1996) -kirjassa huolimattomalta näyttävässä typografian muotoilussa. Tavutus ei ole toiminut kunnolla, joten leipätekstin sanavälit ovat isoja. Leipäteksti on turhan suurta, palstaväli liian iso ja väliotsikoita ympäröivät tilat melko suuria. Tänä päivänä suunnittelijan tai taittajan on mahdollista tehdä hienosäätöjä ohjelmilla paljon helpommin, joten typografinen muotoilukin näyttää usein viimeistellymmältä.

Ennen tekstit olivat oppikirjoissa pidempiä ja yhtenäisempiä, kun taas nykyisin tekstit ovat pilkkoutuneet pienempiin osiin. Kirjoissa käytetään enemmän erilaisia listoja, tietolaatikoita tai muita lyhyempiä tekstejä.

Luonnontieto (1962) -kirjassa kuvat ovat pääosin mustavalkoisia, mutta mukana on muutamia värisivuja. Kuvien ja taittoelementtien värikkisyys on lisääntynyt ajan kuluessa. Kuvia on enemmän, niiden koko on suurentunut ja niitä käytetään enemmän päällekkäin ja rinnastaen.

Infografiikoiden ja tietolaatikoiden kehystäminen on ollut käytössä jo *Luonnontieto* (1962) -kirjassa. Edelleenkin oppikirjojen taitossa käytetään paljon kehyksiä, mutta niiden lisäksi mukaan ovat tulleet elementtien väripohjat ja tietolaatikoiden otsikointi. Muita yleisiä piirteitä nykyisin ovat värit kirjan osien tunnisteissa, vinjettimäisten kuvien tai symbolien käyttö sekä toistuvien otsikkotunnisteiden käyttö esimerkiksi tietolaatikoissa tai tehtävä-alueella.

Jokainen oppikirja on oman aikansa tuote. Se, mikä nyt näyttää vanhanaikaiselta, on luultavasti näyttänyt joskus modernilta. Agricolan ajan ihmiset lukivat fraktuuraa, ja pitivät sitä varmaankin luettavuudeltaan hyvänä tekstityyppinä. Kaikki visuaalinen kulttuuri ympärillämme tässä ajassa muovaa tapaamme nähdä ja lukea kohtaamiemme viestejä myös oppikirjan sivuilla.

Oppikirjojen visuaaliset konventiot ohjaavat tapaamme tulkita ja käyttää niitä, mikä vaikuttaa lisäksi siihen, millaisen lukustrategian valitsemme avatessamme oppikirjan. Parhaimmillaan graafisen suunnittelijan tekemät visuaaliset ratkaisut ohjaavat lukijaa läpi oppikirjan johdonmukaisesti, miellyttävästi ja oppimista parhaalla mahdollisella tavalla tukien.

8 OPPIKIRJAN RAKENNE JA VISUAALISET ELEMENTIT

Oppikirja rakentuu tietyistä vakiintuneista osista ja visuaalisista elementeistä. Seuraavaksi esittelen nämä osat ja elementit graafisen suunnittelun näkökulmasta.

Kansi on portti kirjan sisältöön, ja sillä luodaan mielikuva kirjan aihepiiristä. Kansikuvan valintaan vaikuttaa kirjan aihe ja luokka-aste. Alakoulun kirjoissa suositaan kuvitettuja kansia, yläkoulun tai lukion kirjojen kannessa on melko usein yksittäinen valokuva. Aiheena on hyvin usein ihminen. Kansi voi olla myös useiden valokuvien yhdistelmäkollaasi tai yhdistelmä valokuvaa ja kuvituskuvaa. Ammatillisten oppikirjojen kansissa suositaan lisäksi symbolisia aiheita.

Kuvia etsitään usein kuvapankeista. Sopivanlaisen kuvan löytäminen niin aiheeltaan, rajaukseltaan kuin sommittelultaan voi joskus olla haastavaa. Yläkoulun oppikirjan kansi ei myöskään saisi olla liian houkutteleva sotkemiseen.

Logo on kirjasarjan typografisesti muotoiltu nimi. Sen paikka on oppikirjan kannen yläosassa. Lisäksi logo esiintyy kaikkialla, missä oppimateriaali on esillä kuten esimerkiksi kirjojen kansissa, digitaalisissa oppimateriaaleissa, nettisivuilla, messuilla, markkinointitilaisuuksissa tai oppimateriaaliluetteloissa. Logon tulisi olla visuaalisesti sukua kirjan muille elementeille, mutta kuitenkin erottautua niistä tarpeeksi.

Kirjan alkusivut pitää myös suunnitella. **Nimiö** on kirjan kanteen pohjautuva sivu, joka sisältää kirjan nimen, kustantajan logon ja tekijöiden nimet. **Copy-sivulle** kootaan kirjan tekijä- ja tekijänoikeustiedot, isbn, painopaikka sekä mahdolliset painamiseen liittyvät merkit. **Lukijalle-sivu** on opastus kirjan käyttöön. Se taitetaan yleensä viimeisessä vaiheessa.

Sisällysluettelo johdattaa kirjan aiheisiin. Sitä luetaan usein silmäilemällä, joten teksti pitää muotoilla helposti hahmotettavaksi. Sisällysluettelosta pitäisi ilmetä kirjan perusrakenne eli kirjan osiot, luvut ja mahdolliset alaluvut.

Osan tai luvun aloitusaukeama toimii johdantona lukuun. Oppikirjan sisältö on usein jaettu useampaan osaan, lukuun tai kokonaisuuteen, jotka voivat jakaantua edelleen alalukuihin. Nämä osien tai lukujen vaihtumiset tulisi erottaa kirjasta selkeästi. Niille voidaan varata kokonainen aukeama tai vain sivu. Aloitusaukeamalla voi olla ingressi tai aiheeseen orientoiva oppimistehtävä tai kysymys. Visuaalisena elementteinä toimivat valokuva, luvun tunnusväri, luvun otsikko ja muut graafiset elementit.

Osien tai lukujen tunnisteet ovat tärkeä osa taiton rakennetta. Oppija voi niiden avulla erottaa kirjan osat toisistaan. Tunniste kulkee usein kirjan ylä-, ala- tai ulkomarginaaleissa. Se voi olla värikoodattu niin, että väri esiintyy aukeaman eri elementeissä. Siten se luo yhtenäisyyttä ja tunnistettavuutta samaan osaan kuuluville sisältöelementeille.

Aukeama on kirjan perusyksikkö. Taiton sommittelu pitää ratkaista aina aukeamakohtaisesti. Aukeaman rungon muodostavat palstat ja marginaalit. Oppikirjan aukeamalla voi olla monia elementtejä kuten esimerkiksi otsikoita, leipätekstiä, kuvatekstejä, kuvia, tietolaatikko, infografiikkaa ja tehtäviä.

Tehtävät ovat oppikirjan tavaramerkki, jolla ne erottuvat tietokirjoista. Ne on usein sijoitettu luvun tai osion loppuun. Leipätekstin ohessa voi olla johdantokysymyksiä, jotka pitää tarvittaessa erottaa muista tehtävistä ulkoasun keinoin.

Tietolaatikko on lisäteksti, joka liittyy opittavaan aiheeseen. Taitossa voi olla erityyppisiä tietolaatikoita, joilla on johdonmukainen graafinen ulkoasu. Oppikirjassa voi olla myös ohjeita, tiivistelmiä, yhteenveto-tekstejä ja muita lisätekstejä.

Infografiikka voi olla esimerkiksi piirretty kuvio, valokuvan ja piirretyn kuvan yhdistelmä, graafi, taulukko tai kartta. Oppikirjoissa esiintyy usein monia erilaisia infografiikoita.

Kirjan lopussa sijaitsevat sivut taitetaan yleensä viimeisenä. **Hakemisto** sisältää aiheeseen liittyviä asiasanoja, niiden selitykset sekä sivunumerot.

III SUUNNITTELUPROSESSI

9 TOIMEKSIANTO

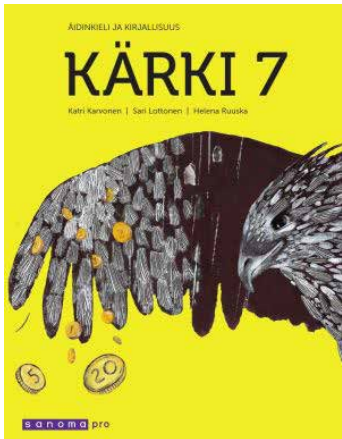
Aloitin suunnittelutyön loppukevällä 2015 sovitun toimeksiannon pohjalta. Sitä ennen tekijäryhmä ja kustannustoimittaja olivat tehneet mit-tavan työn kirjasarjan sisällön ja rakenteen suunnittelun kanssa. Lisäksi he olivat miettineet ulkoasun suunnitteluun liittyviä asioita.

Ensimmäisessä kokouksessa kävimme kustannustoimittajan kanssa läpi suunnittelubriiffin. Se sisälsi paljon kuvailua kirjan rakenteesta, tek-stien ja elementtien hierarkiasta, visuaalisesta tunnelmasta sekä joitakin ajatuksia ja toiveita ulkoasusta. Tässä oppikirjassa tulisi olemaan monen-laisia elementtejä ja erilaisia tekstejä. Tavoitteena oli suunnitella mahdol-lisimman toimiva ja houkutteleva sekä markkinoilla erottuva äidinkielen ja kirjallisuuden oppikirjasarja yläkouluun. Kokouksessa keskustelimme myös markkinoilla olevien kilpailijoiden vastaavista sarjoista.

Lähdin liikkeelle suunnittelutyössä yhden kirjan ulkoasun suunnitte-lusta, mutta samalla täytyi miettiä koko sarjan ilmettä ja kokonaisuutta sekä toisaalta myös kirjojen erottuvuutta toisistaan. Visuaalisen suun-nittelun piti tuottaa taittosuunnitelma, joka olisi myös helppo, nopea ja käytännöllinen taittaa. Usein ulkoasusuunnitelma voidaan teettää free-lancerilla, ja varsinainen taittotyö tehdään kustantamossa.

10 KILPAILIJAT

Tutustuin markkinoilla olevien kilpailijoiden vastaaviin oppikirjoihin: Sanoma Pro:n *Kärki*-sarjaan, Otavan *Särmä*-sarjaan, ja WSOY Pro:n *Tekstitaituriin*. Tutkin kilpailevien sarjojen rakenteellisia ratkaisuja eli miten kirjan osiot erottuvat ja kuinka erilaiset tekstit oli muotoiltu. En halunnut perehtyä noihin kirjoihin kovinkaan tarkasti, etteivät ne vai-kuttaisi liikaa omiin ratkaisuihini. Myöhemmin markkinoille tuli myös Edukustannuksen *Kieku*.

Kuva 5. Sanoma Pro, Kärki-sarja

1 ELÄMÄ TITSEI!

Kuka sinä olet?

Chaplin numerossa
19.11.2012
Keskiviikkona
62 500 alustaa
noin 73 000

165 cm
11 lausa
82 cm
42
6 myyjäishetkenä

Charles Chaplin naurattaa kymmenen lapsi

Charles Chaplin (1892–1977) oli kahdeksan vaimon kahdeksan lapsen isä. Hän syntyi Englannissa, mutta muutti Yhdysvaltoihin ja vietti suurimman osan elämästään Hollywoodissa. Hän toimi näyttelijänä, ohjaajana ja elokuvantekijänä. Hänen tunnetuimpia roolejaan olivat ”Kätketty kello”, ”Kätketty kello”, ”Kätketty kello” ja ”Kätketty kello”. Hän oli yksi maailman suurimmista elokuvantekijöistä ja ohjaajista. Hänen elokuviaan on katsottu yli miljardi kertaa maailmanlaajuisesti.

Chaplinin elämästä on tehty useita elokuvia, joista tunnetuimpia ovat ”Modernit ajanhenkilöt” (1936) ja ”Chaplinin muistot” (1992). Hän kuoli 1977, ja hänen hautausmaahan on perustettu Charles Chaplinin muistomerkki.

Harjoitukset

1. Osoita, miten Charles Chaplinin elämästä on tehty elokuvia. Valitse yksi elokuva ja kerro, miten se liittyy Chaplinin elämään.
2. Osoita, miten Charles Chaplinin elämästä on tehty elokuvia. Valitse yksi elokuva ja kerro, miten se liittyy Chaplinin elämään.
3. Osoita, miten Charles Chaplinin elämästä on tehty elokuvia. Valitse yksi elokuva ja kerro, miten se liittyy Chaplinin elämään.
4. Osoita, miten Charles Chaplinin elämästä on tehty elokuvia. Valitse yksi elokuva ja kerro, miten se liittyy Chaplinin elämään.

1. Osoita, miten Charles Chaplinin elämästä on tehty elokuvia. Valitse yksi elokuva ja kerro, miten se liittyy Chaplinin elämään.

2. Osoita, miten Charles Chaplinin elämästä on tehty elokuvia. Valitse yksi elokuva ja kerro, miten se liittyy Chaplinin elämään.

3. Osoita, miten Charles Chaplinin elämästä on tehty elokuvia. Valitse yksi elokuva ja kerro, miten se liittyy Chaplinin elämään.

4. Osoita, miten Charles Chaplinin elämästä on tehty elokuvia. Valitse yksi elokuva ja kerro, miten se liittyy Chaplinin elämään.

5. Osoita, miten Charles Chaplinin elämästä on tehty elokuvia. Valitse yksi elokuva ja kerro, miten se liittyy Chaplinin elämään.

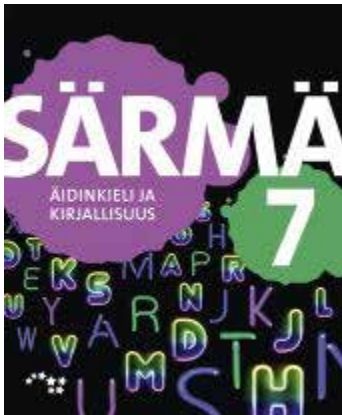
6. Osoita, miten Charles Chaplinin elämästä on tehty elokuvia. Valitse yksi elokuva ja kerro, miten se liittyy Chaplinin elämään.

7. Osoita, miten Charles Chaplinin elämästä on tehty elokuvia. Valitse yksi elokuva ja kerro, miten se liittyy Chaplinin elämään.

8. Osoita, miten Charles Chaplinin elämästä on tehty elokuvia. Valitse yksi elokuva ja kerro, miten se liittyy Chaplinin elämään.

9. Osoita, miten Charles Chaplinin elämästä on tehty elokuvia. Valitse yksi elokuva ja kerro, miten se liittyy Chaplinin elämään.

10. Osoita, miten Charles Chaplinin elämästä on tehty elokuvia. Valitse yksi elokuva ja kerro, miten se liittyy Chaplinin elämään.

Kuva 6. Otava, Särmä-sarja

Internet ja kirjat tietolähteenä

GOOGLE JA WIKIPEDIA AITTAVAT TIEDONKÄYTTÖÄ

Maailman suurin tietokannatietokone on Google. Se sisältää kaikki internetissä olevat tiedot. Sen avulla voidaan löytää kaikki internetissä olevat tiedot. Google on yksi maailman suurimmista tietokannatietokoneista.

Wikipedia on maailman suurin vapaaehtoisuustietokanta. Se sisältää kaikki internetissä olevat tiedot. Wikipedia on yksi maailman suurimmista tietokannatietokoneista.

Internet on maailman suurin tietokannatietokone. Se sisältää kaikki internetissä olevat tiedot. Internet on yksi maailman suurimmista tietokannatietokoneista.

Wikipedia on maailman suurin vapaaehtoisuustietokanta. Se sisältää kaikki internetissä olevat tiedot. Wikipedia on yksi maailman suurimmista tietokannatietokoneista.

Internet on maailman suurin tietokannatietokone. Se sisältää kaikki internetissä olevat tiedot. Internet on yksi maailman suurimmista tietokannatietokoneista.

Wikipedia on maailman suurin vapaaehtoisuustietokanta. Se sisältää kaikki internetissä olevat tiedot. Wikipedia on yksi maailman suurimmista tietokannatietokoneista.

Internet on maailman suurin tietokannatietokone. Se sisältää kaikki internetissä olevat tiedot. Internet on yksi maailman suurimmista tietokannatietokoneista.

Wikipedia on maailman suurin vapaaehtoisuustietokanta. Se sisältää kaikki internetissä olevat tiedot. Wikipedia on yksi maailman suurimmista tietokannatietokoneista.

KIRJOSSA SISÄLLYTYNEET JA HAKESTO HELPOITUNUT

Tämä kirja sisältää kaikki internetissä olevat tiedot. Se on yksi maailman suurimmista tietokannatietokoneista.

Wikipedia on maailman suurin vapaaehtoisuustietokanta. Se sisältää kaikki internetissä olevat tiedot. Wikipedia on yksi maailman suurimmista tietokannatietokoneista.

Internet on maailman suurin tietokannatietokone. Se sisältää kaikki internetissä olevat tiedot. Internet on yksi maailman suurimmista tietokannatietokoneista.

Wikipedia on maailman suurin vapaaehtoisuustietokanta. Se sisältää kaikki internetissä olevat tiedot. Wikipedia on yksi maailman suurimmista tietokannatietokoneista.

Internet on maailman suurin tietokannatietokone. Se sisältää kaikki internetissä olevat tiedot. Internet on yksi maailman suurimmista tietokannatietokoneista.

Wikipedia on maailman suurin vapaaehtoisuustietokanta. Se sisältää kaikki internetissä olevat tiedot. Wikipedia on yksi maailman suurimmista tietokannatietokoneista.

Internet on maailman suurin tietokannatietokone. Se sisältää kaikki internetissä olevat tiedot. Internet on yksi maailman suurimmista tietokannatietokoneista.

Wikipedia on maailman suurin vapaaehtoisuustietokanta. Se sisältää kaikki internetissä olevat tiedot. Wikipedia on yksi maailman suurimmista tietokannatietokoneista.

Kuva 7. WSOY Pro, Tekstitaluri-sarja

11 SUUNNITTELUTYÖN ALOITUS

Suunnittelubriiffissä määriteltiin, mikä on Satakieli-oppimateriaalisarja:

”Satakieli on uusi äidinkielen ja kirjallisuuden oppimateriaalisarja yläkouluun. Satakielessä korostetaan sitä, että jokainen osaa äidinkieltään ja käyttää suomen kieltä omalla tavallaan. Moniäänisyys on kielen rikkaus. Satakieli-oppimateriaaleissa yhdistetään monipuolisesti äidinkielen kaikkia tieto- ja taitoalueita: kieltä, lukemista, kirjoittamista, kirjallisuutta ja puhumista.”

Sarjan nimeksi oli valikoitunut Satakieli. Nimen taustalla oli seuraavia ajatuksia:

- Satakieli on lintu, joka tunnetaan vivahteikkaasta laulustaan.
- Jokainen laulaa äidinkielellään sadoin eri tavoin eri tilanteissa.
- Erilaiset äänet eli tyyli kuuluvat monipuoliseen kielenkäyttöön.
- Jokainen voi löytää sisältään ilmaisuvoiman ja ilmaisuvoimaisen kielen.

Kohderyhmänä oppikirjasarjassa olivat yläkoulun oppilaat ja heidän opettajansa.

Suunnittelubriiffissä kuvailtiin sisuksen tunnelmaa seuraavasti:

Oppikirjan sisusleiska, tyyli ja tunnelma

- oppikirja lukuelämyksenä, jota haluaa lukea kahvilassa ja salaa vessassa
- selkeä ja moderni taitto, rauha lukemiseen, mutta iloisuutta ja elämyksellisyyttä kaikkiin muihin elementteihin
- moniäänisyys näkyviin leiskan tyyliessä: itse tekemisen maku, maalaaminen, leikatut paperit, ei silti silppuista yleisvaikutelmaa

Kirjaan haettiin tässä vaiheessa myös kuvittajaa, ja sain vasta myöhemmin nähdä valitun kuvittajan näytetöitä. Kuvitustyylin tuli sopia taiton ulkoasuun ja toisinpäin.

Niinkuin kaikessa työskentelyssä, jostain oli aloitettava, että voi päästä maaliin. Usein työtä aloittaessa ei vielä tiedä, mihin polku johtaa. Niinpä tämänkin suunnittelutyön kohdalla koin monia vaiheita ja tunnelmia: innostusta, pettymystä, paikallaan polkemista, epävarmuutta ja toisaalta myös onnistumisen tunteita.

Graafinen suunnittelu on prosessi, joka sisältää erilaisia vaiheita. Omassa työskentelyssä on hienoa huomata se, että näkee työssä parantamisen mahdollisuuksia, ja osaa viedä työtä eteenpäin. Jälkikäteen katsottuna ensimmäiset versiot näyttävät kammottavilta, vaikka lopputulos voikin olla ihan kelvollinen.

Suunnittelun aikana pitää osata pysähtyä katsomaan ja miettimään. Toisaalta pitää olla kärsivällisyyttä hioa asioita loppuun asti viimeistä piirtoa myöten. Tämä taito tietysti kehittyy kokemuksen myötä. Tärkeää mielestäni on myös nähdä yksityiskohtien merkitys kokonaisuudessa, sillä yksityiskohtien suunnittelu luo työhön viimeistellyn vaikutelman.

Jokaisella ihmisellä on monenlaisia intuitioita ja sisäisen tietämissen tapoja. Asta Raami on tutkinut älykkään intuition hyödyntämistä luovassa työssä. (Raami 2016, 13). Työskentelyprosessini aikana monet ratkaisut ovat syntyneet tämän hiljaisen tiedon tai intuition avulla.

Kokemukseni graafisena suunnittelijana on tuottanut minulle tietoja ja taitoja, joita voin hyödyntää tulevissa töissäni. Toisaalta myös uusien ratkaisumallien löytäminen vaatii hiljaisen tiedon rinnalle tietoista pohdiskelua ja näkökulmien etsimistä. Mielestäni graafisen suunnittelijan tärkeitä ominaisuuksia opittujen tietojen ja taitojen lisäksi ovatkin havainnointikyky, kärsivällisyys ja sinnikkyys sekä kokeilunhalu ja uteliaisuus.

12 SUUNNITTELUPROSESSIN TYÖNKULKU

Työn aloitus oli aika kaoottista, koska ensin oli hahmotettava mitä kaikkea pitäsi tehdä ja mistä aloittaa. Aloitusta helpottaa, jos on luonut itselleen jonkinlaisen aloitusrutiinin. Minun rutiinini suunnittelutyön aloittamisessa on usein kuvien katselu. Kuvat syntyvät kuvista -ajatus voi tuottaa ideoita omaan työskentelyyn. Siksi lähdinkin ensin etsimään visuaalisia ideakuvia. Joitakin ideakuvia sain myös kirjan tekijöiltä ja kustantannustoimittajalta.

Työvaiheet etenivät välillä limittäin, lomittain ja samanaikaisesti. Toisinaan olin työn kanssa pysähdyksissä. Silloin etenemistä auttoi keskittyminen perustaitosuunnitelman tekemiseen. Paikallaan polkemisen vaihe tapahtui ainakin logon kanssa, ja kannen suunnittelukin vaati välillä taukoja. Omalle työlleen sokeutuu helposti, ja siksi on pakko jättää työ vähäksi aikaa odottamaan. Seuraavana päivänä työskentely saattoi lähteä kulkemaan eteenpäin ja sain idean, miten työ paranee. Luovan työn prosessi vaatiikin välillä taukoja ja ”tuoreita silmiä”.

Oppikirjan ulkoasun suunnittelu on sikäli ryhmätyötä, että se kehittyy vuorovaikutuksessa kirjan vastaavan kustannustoimittajan ja tekijöiden kanssa. Leiskaversioita tässäkin projektissa lähti arvioitavaksi jo melko luonnosvaiheessa, mikä on järkevää, ettei työtä tarvitse suunnitella montaa kertaa uudelleen. Kannattaa siis hyväksyttää tiettyjä vaiheita asiakkaalla, ennen kuin jatkaa työn tekemistä.

Muillakin kuin visuaalisen alan ammattilaisilla voi olla vahvoja henkilökohtaisia tunteuksia värejä, fontteja tai muita visuaalisia seikkoja kohtaan. Graafisen suunnittelijan ammattitaitoon kuuluukin osata perustella ja sanallistaa tarvittaessa visuaalisen suunnittelun periaatteita ja käyttää oikeaa termistöä.

Lukuunottamatta yhtä tekijäkokousta, tässä projektissa useimmat ulkoasuun liittyvät ideat ja toiveet käsiteltiin ensin kustantamossa. On helpompi suunnittelijana tehdä työtä, kun ei tarvitse yhtäaikaisesti huomioida monia eri toiveita vaan kustannustoimittaja on ensin koostanut ja jäsentänyt käyttökelpoiset kehittälyideat.

Työnkulku eteni suurinpiirtein näin:

1. Moodboard (ideakuvat) eli oikeanlaisen visuaalisen tunnelman etsiminen
2. Graafisten elementtien piirtäminen ja värien kokeilua (muotokieli)
3. Logon suunnittelu
4. Kansien suunnittelu
5. Typografian testaaminen ja tekstin hierarkiat
6. Värimaailma
7. Kirjan rakenne ja taittopohja
8. Eri taittoelementtien suunnittelu ja testaaminen
9. Taittopohjan ja elementtien viimeistely
10. Tyylien tarkistaminen ja taitto-ohje

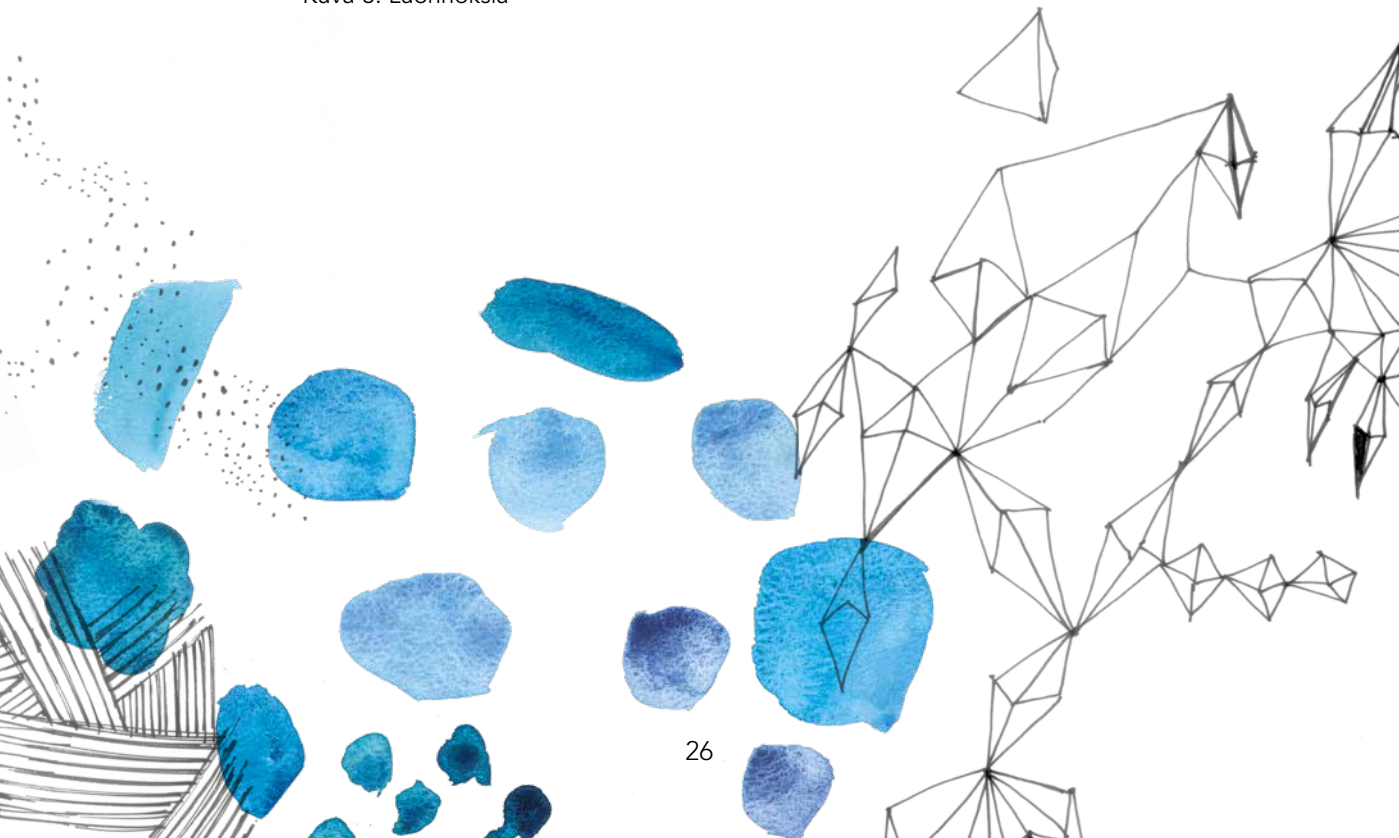
IV VISUAALINEN ILME

Visuaalisen ilmeen suunnittelu lähti ajatuksesta, miten satakielen moniäänisyys voisi olla visuaalisesti kokoelma erilaisia jälkiä, kuviorytmejä ja kerroksia. Aloitin luonnostellen erilaisia muotoja ja viivoja lyijykynällä ja mustalla tussilla. Akvarelliväreillä maalasin pintoja ja läikkiä. Skannasin kuvat ja jatkoin niiden työstämistä kuvankäsittelyohjelmalla. Lisäksi etsin sopivia kangasmateriaaleja ja muita tekstuurikuvia.

Piirtämäni ja maalaamani graafiset elementit päätyivät lopulta kannen kollaaseihin ja sisällysluettelon, lukujen aloitusaukeamien sekä tehtäväsivujen reunaelementteihin.

Halusin ensin löytää jonkin visuaalisen johtolangan tai tunnelman, ennen kuin alkaisin suunnitella varsinaista taittomallia. Kokonaisilme syntyi sen jälkeen varioimalla graafista muotokieltä.

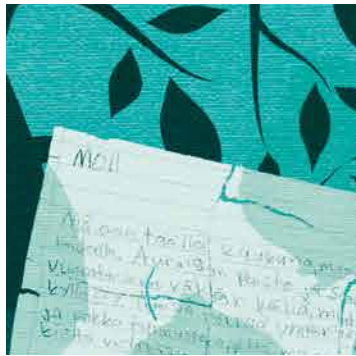
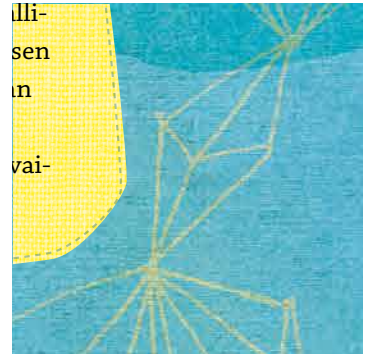
Kuva 8. Luonnoksia

1. Keskuste

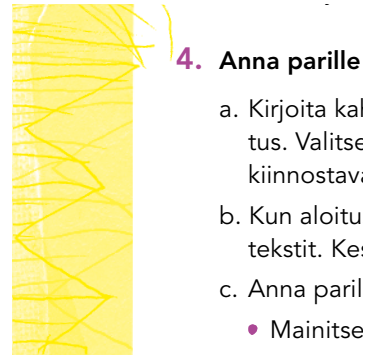
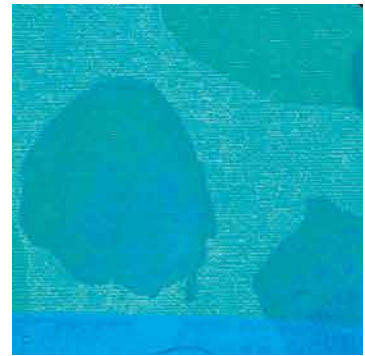
- a. Miltä tuntuu luettavaksi?
- b. Miltä tuntuu kirjoittavaksi?

Tarkista tekstin

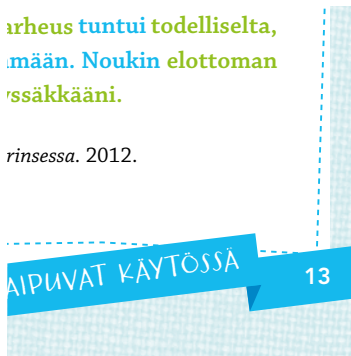
Tekstin sisältö ja tekstilaji

- Mikä on tekstin tekstilaji?
- Onko aihetta käsitelty monipuolisesti eri näkökulmista?
- Onko teksti kohdeyleisönsä?

4. Anna parille

- a. Kirjoita kaksi tekstiä. Valitse kiinnostavimmat.
  - b. Kun aloitit kirjoittamaan, miltä tuntuu?
  - c. Anna parille kommentteja.
- Mainitse

Kuva 9. Yksityiskohtia graafisesta muotokielestä.

13 GRAAFISET MUODOT

Graafisten muotojen kehittäminen jatkui piirrettyjen ja maalattujen orgaanisten eli luonnonmukaisuutta jäljittelevien muotojen pohjalta. Yhdistin muotoihin erilaisia tekstuureja. Näistä syntyivät lopulta taittoelementit lisäteksteille ja kuvioihin. Tärkeimmissä tekstialueissa on lisäksi korostuskeinona ”tikkausreuna”. Muotoja on erikokoisia ja -mallisia, ja ne on rakennettu taitossa muokattavaksi.

Orgaanisten muotojen lisäksi taitossa on käytetty geometrisempiä muotoja erilaisissa nauhaelementeissä. Niissä värit ovat tasasävyisiä, kun taas orgaanisissa muodoissa kangasmainen tekstuuri tekee sävystä vaihtelevan. Nauhaelementtejä käytetään muun muassa ylä- ja alatunnisteissa, tietolaatikoiden otsikoissa ja Oma ääni -symbolissa.

Valitsemani graafisen muotokielen tarkoituksena on tuoda taittoon elävyyttä ja mielenkiintoisuutta. Halusin välttää elementtien suunnittelussa oppikirjoille tyypillistä laatikkomaisuutta ja suorakulmaista kehystämistä. Orgaaniset, vapaankäden jälkeä jäljittelevät muodot sekä epäsymmetriset tikkaukset toimivat kontrastina taiton teräväreunaisille ja kompakteille elementeille.

Näin arvioit, onko tietolähde luotettava

1. Kuka on lähteen takana?

- Kuka on tekstin kirjoittaja: asiantuntija, toimittaja vai joku muu?
- Missä teksti on julkaistu?

2. Mikä on tekstin tavoite?

- Minkälainen teksti on kyseessä?
- Miten puolueettomilta tiedoista vaikuttavat?
- Yritetäänkö tekstissä ajaa kirjoittajan etua, myydä jotakin tai vaikuttaa lukijan mielipiteisiin?

3. Miten luotettavaa tietoa teksti tarjoaa?

- Miten tekstin väitteet perustellaan?
- Perustuvatko lähteen tiedot tutkimuksiin vai mielipiteisiin?
- Voiko samoja tietoja löytää useasta luotettavasta lähteestä?

4. Ovatko tiedot ajantasaisia?

- Milloin tietolähde on julkaistu ja päivitetty?
- Onko tieto ajantasaista verrattuna muihin lähteisiin?

Kuva 10. Tietolaatikko

14 LOGO

Satakielen logon suunnittelu tuli ajankohtaiseksi suunnitteluprosessin alkuvaiheessa. Logon tuli olla hyvin erottuva ja selkeä, koska sitä käytettäisiin niin pienenä kuin isona erilaisissa Satakieli-sarjan oheismateriaaleissa.

Logon tyyliksi toivottiin käsinkirjoitusta jäljittelevää kirjaintyyppiä. Sellaisen etsiminen osoittautui melko työlääksi vaiheeksi. Kävin läpi mahdollisia ehdokkaita eri fontinvalmistajien www-sivuilta. Testasin monia vaihtoehtoja, mutta sopivaa kirjaintyyppiä ei vaan tuntunut löytyvän. Lopulta piirsin logon *Carrotflower*-fontin pohjalta. Tämä lopulta miellytti työn tilaajaa ja muuta tekijäryhmää.

Kirjaimet on piirretty tasapaksummiksi ja kirjainten päädyt ovat suoralinjaisempia kuin alkuperäisessä kirjaintyyppissä. Alkuperäinen fontti oli liian rosoreunainen logon tekstityypiksi, siksi se on tehty suoralinjaisemmaksi. Lisäksi piirsin tarvittavat numerot 7, 8 ja 9. Keltainen logon väri erottuu hyvin eri kansien taustan väreistä.

Tekstikirjan kannessa logo on aina keltaisella ja numero esiintyy logon alapuolella. Tehtäväkirjassa logo on valkoisella, jotta tehtäväkirja erottuisi paremmin tekstikirjasta.

SATAKIELI
SATAKIELI 789

Kuva 11. Logo on piirretty Carrotflower -kirjasintyyppin pohjalta.

Markkinointimateriaaleja varten tein logosta sarjojen tunnusvärien mukaiset versiot. Satakieli-hahmo istuu eri asennoissa logojen päällä.

Satakieli-sarjan osien tunnusvärit valikoituivat seuraavasti:

Satakieli 7 Turkoosi

Satakieli 8 Violetti

Satakieli 9 Vihreä

Kuva 12. Kirjasarjan markkinointiin suunniteltuja logoja.

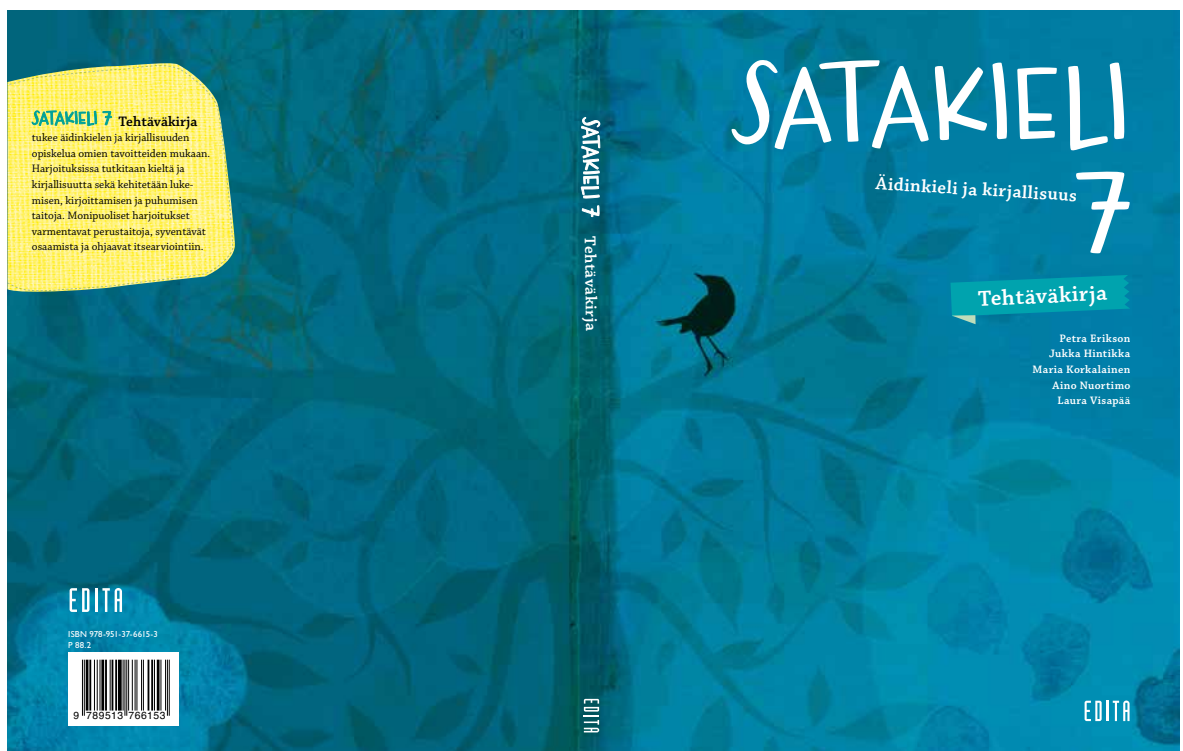
15 KANSI

Uuden kirjasarjan markkinointi alkaa jo melko aikaisessa vaiheessa, siksi kansi pitää saada valmiiksi pian logon valmistumisen jälkeen. Niinpä logon suunnittelu ja kansien valmistaminen tulivat ajankohtaiseksi jo prosessin alkuvaiheessa, vaikka moni asia suunnittelussa kulkikin rinnakkain.

Suunnittelukokouksessa oli keskusteltu valokuvan käyttämisestä kannessa, mutta päädyttiin kuitenkin kokeilemaan kuvakollaasia. Tässä vaiheessa tuli esiin idea puusta, joka olisi yhdistävä elementti eri kansien välillä. Muita kansiin liittyviä kuva-aiheita ideoitiin samalla. Tekijät toivoivat Satakieli 7 -kirjan kansiaiheiksi muun muassa rakkauskirjeen, kompassin, kitaran, kruiserin ja smoothien.

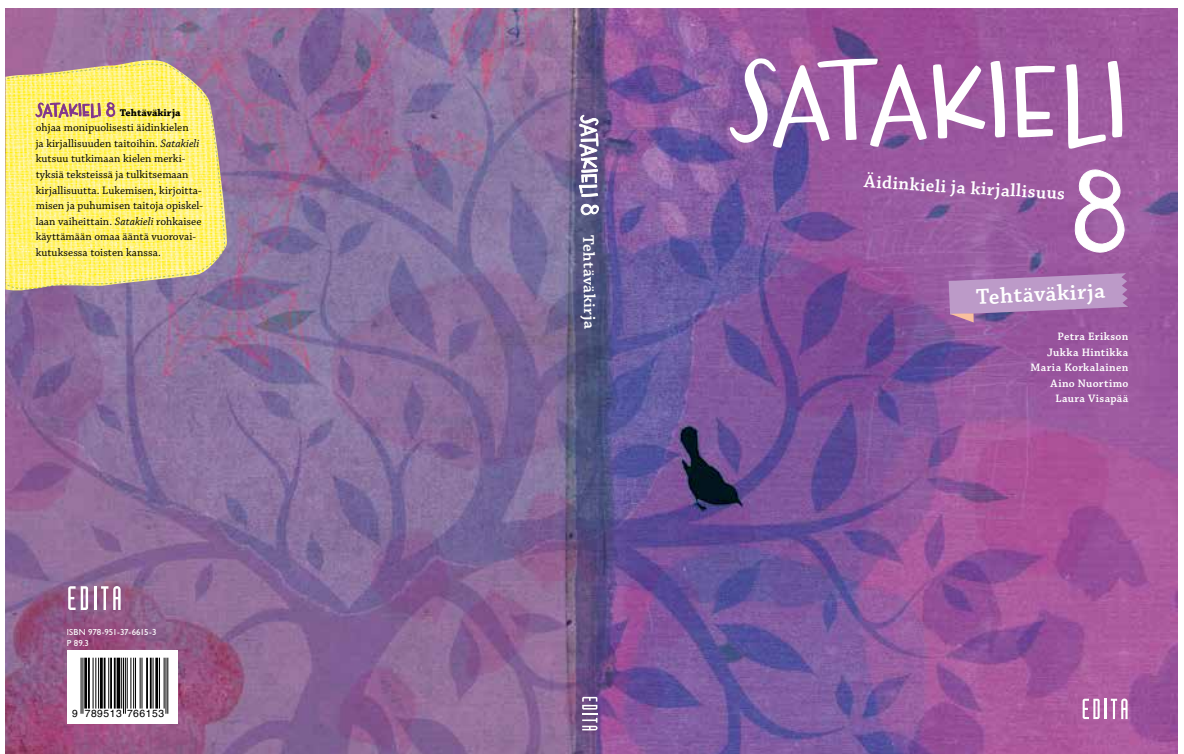
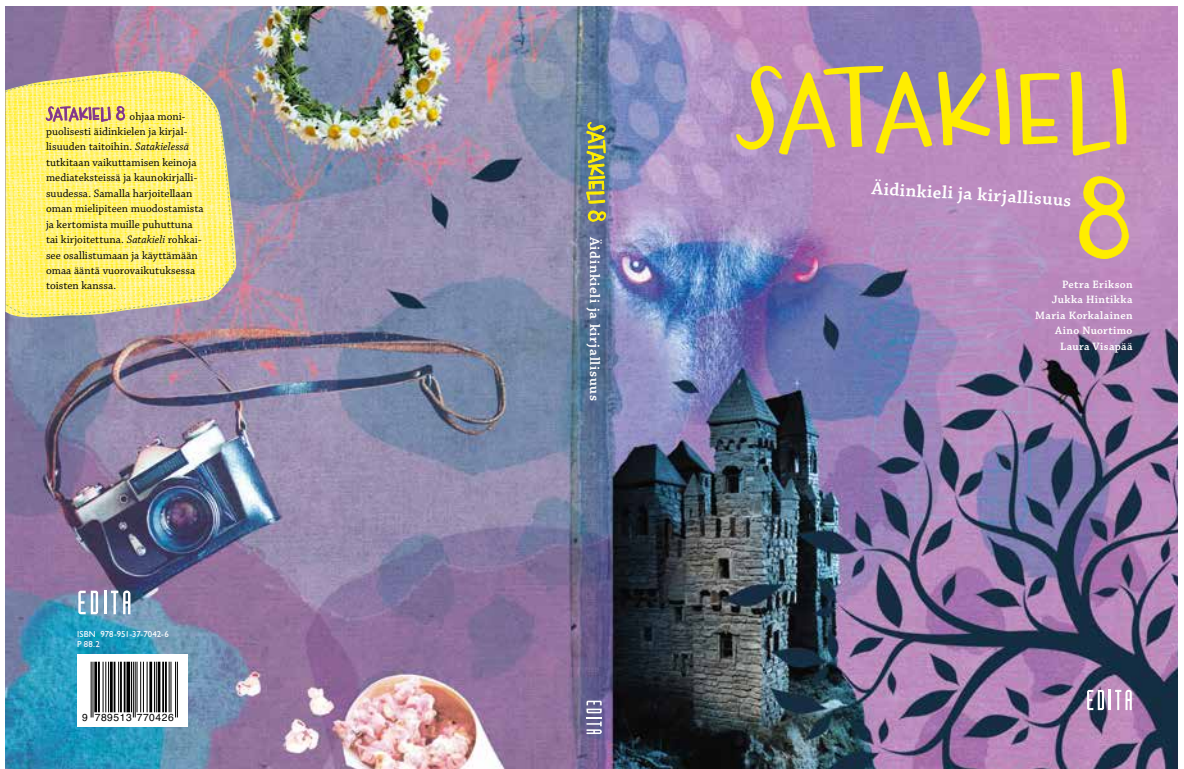
Kannen tausta rakentui piirrettyjen, maalattujen ja skannattujen elementtien pohjalta. Rakkauskirjeen sain paperille kirjoitettuna, jonka jälkeen revin sen ja skannasin osat. Käsittelin kuvat kanteen niin, että ne sulautuivat taustan värimaailmaan. Puu nousi kannen tärkeäksi pääaiheeksi. Kanteen toivottiin myös Satakieli-hahmoa, joten se on istahtanut puuhun. Puu ja satakieli esiintyvät vähän eri rajauksilla ja asennoissa eri kansissa.

Tehtäväkirjan kannen tuli erottua tekstikirjasta, joten se on sävyllään hieman tummempi ja värien keskinäistä kontrastia on vähennetty. Valkoinen logo tehtäväkirjan kannessa erottaa sen tekstikirjan kannesta.

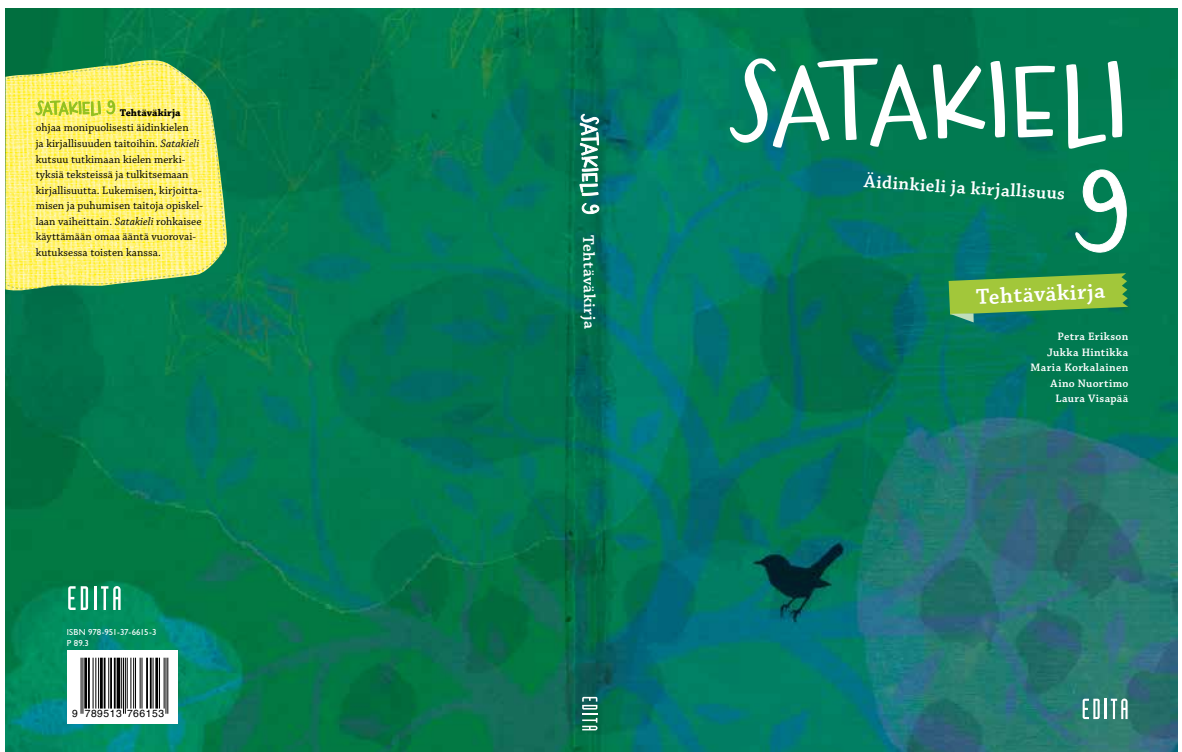
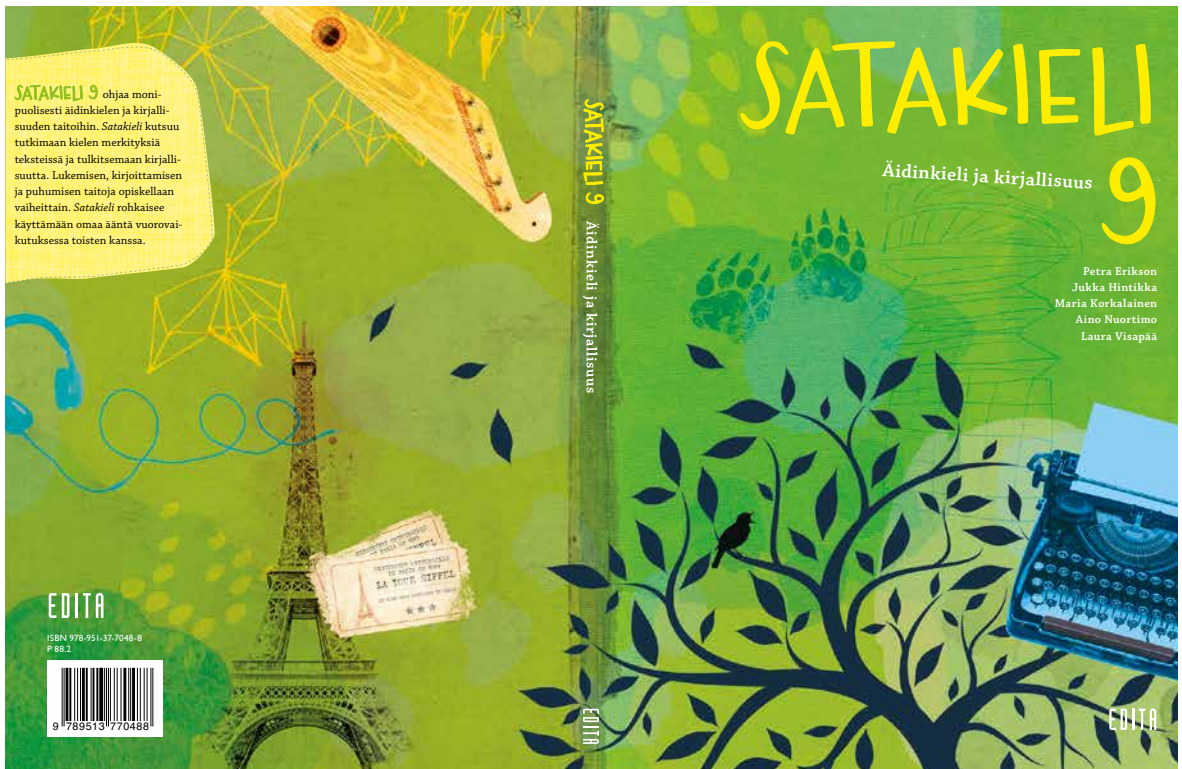

Kuva 13. Satakieli 7, teksti- ja tehtäväkirjan kannet

Kuva 14. Satakieli 8, teksti- ja tehtäväkirjan kannet

Kuva 15. Satakieli 9, teksti- ja tehtäväkirjan kannet

16 VÄRIT

Oppikirjan värien suunnittelu on tärkeä työvaihe. Suunnittelussa pitää huomioida niin kilpailijoiden vastaavien tuotteiden värimaailma kuin kustantamon omien tuotteidenkin värimaailma. Lisäksi kirjasarjan eri osien tulee erottua sopivasti toisistaan. Tekstikirjan ja tehtäväkirjan välillä olisi hyvä olla toisaalta samankaltaisuutta, mutta myös erottuvuutta värien suhteen. Oppilas voi mennä sekaisin eri kirjojen kanssa, jos tehtäväkirja muistuttaa liikaa tekstikirjaa.

Oppikirjan kansien sisäpuolella väreillä on vahvasti sisältöä jäsentävä merkitys. On pohdittava, tarvitaanko kirjan eri osioille erottelevat värit, jotka helpottavat niiden tunnistamista. Tunnusvärin jatkuvuus täytyy huomioida osion muissa toistuvissa taittoelementeissä. Värisuunnittelun avulla voidaan siis korostaa, erottaa, yhdistää, herättää, järjestää, antaa merkityksiä, yhtenäistää tai tehdä tunnistettavaksi (Rantanen 2007, 173). Värien käytön tulisi kuitenkin olla aina viestintää tukevaa ja tarkoituksenmukaista.

Värillä voi helposti herättää huomiota, mutta värillä korostamista tulee käyttää harkiten. Erilaiset oppijoiden hahmottamiseen liittyvät rajoitteet tulisi ottaa myös suunnittelussa huomioon. Melko tavallisia värinäön poikkeamia ovat eriasteiset punavihervärisokeudet (Arnkil 2008, 48).

Suunnittelubriiffissä värimaailmaa oli alunperin kuvattu seuraavasti: ”heleät värit esim. petrooli, turkoosi, pinkki, lila, koralli, smaragdi jne.”

Valitsin Satakieli-sarjan osien pääväreiksi turkoosin, violetin ja vihreän. Päävärit ilmenevät teksti- ja tehtäväkirjan kansissa, nimiösivulla, lukijalle-sivulla, sisällys-sivuilla sekä lukujen aloitusaukeamilla.

Valitsemani värit ovat puhtaita, eikä niissä ole käytetty lainkaan mustaa. Jos väri sisältää mustaa, lopputulos voi painettuna olla likaisen harmahtava.

Satakieli-sarjan päävärit

- Satakieli 7 Turkoosi
- Satakieli 8 Violetti
- Satakieli 9 Vihreä

Osien tunnusvärit

Tekstikirjassa on kuusi osaa eli taitoaluetta: Kieli, Lukeminen, Kirjoittaminen, Kirjallisuus, Puhuminen ja Projektit. Jokaiselle luvulle tarvittiin oma tunnusväri, jotta kirjan osiot erottuvat hyvin selattaessa. Värien tuli olla voimakkuudeltaan tasa-arvoisia ja raikkaita. Toisaalta värien tuli olla myös riittävän tummia, jotta ne toimivat otsikoissa.

- KIELI
kirkas sininen
- LUKEMINEN
violetti
- KIRJOITTAMINEN
oranssi
- KIRJALLISUUS
tumma sininen
- PUHUMINEN
vihreä
- PROJEKTIT
punainen

Kuviopohjien värit

Suunnittelin taittoa varten erilaisia kuviopohjia. Niitä käytetään tarpeen mukaan tietolaatikoissa, lisäteksteissä ja graafeissa. Kuviopohjien sävyt perustuvat lukujen perusväriin. Kuvioiden taustalla on kangasmainen tekstuuri.

Väriintensiteetillä voi lisätä kohteen huomioarvoa tai toisaalta vaimentaa sitä. Jos väriä vaalentaa, se vie huomion taitossa taka-alalle. Intensiteetiltään ja kylläisyydeltään voimakas väri nousee esille pienenäkin alueena. Näiden kuviopohjien värejä voi muokata taitossa intensiteetiltään voimakkaammaksi tarpeen mukaan.

- kirkas sininen 40%
- violetti 40%
- oranssi 40%
- vihreä 40%
- keskiturkoosi 40%
- keltainen 40%

Iso vai pieni alkukirjain?

Isolla alkukirjaimella kirjoitetaan

- ihmisten nimet, lempinimet ja lemmikkien nimet: Antti Mäkinen, Teräsmies, Missu, Henna-täti
- paikannimet: Suomi, Itä-Aasia, New York, Mannerheimintie, Jäämeri
- teosten ja julkaisujen nimet: Seitsemän veljestä, Nälkäpeli, Haavoittunut enkeli, Aamulehti, Suvivirsi
- koulujen ja laitosten nimet: Hietaniemen koulu, Merentutkimuslaitos
- yritysten ja järjestöjen nimet: Hartwall, Suomen luonnonsuojeluliitto
- tuotenimet: Adidas, Toyota, Lumene-ripsiväri

Pienellä alkukirjaimella kirjoitetaan

- viikonpäivien ja kuukausien nimet: maanantai, tammikuu
- juhlapäivien nimet: joulu, pääsiäinen
- sukulaisuutta ilmaisevat sanat: äiti, serkku
- kansojen ja kansallisuuksien nimet: suomalainen, baltti
- kielten nimet: suomen kieli, espanja
- arvonimet ja tittelit: presidentti, insinööri
- tyyli- ja aikakausien ja sotien nimet: realismi, antiikki, toinen maailmansota
- kasvi- ja eläinlajien nimet: voikukka, leopardi, kääpiösnautseri
- ruokien nimet: karjalanpiirakka, savoiijinkaal
- joidenkin valtion laitosten nimet: eduskunta, valtiovarainministeriö
- nimistä muodostetut adjektiivit: tiinainen

Yhteen vai erikseen?

Yhteen kirjoitetaan esimerkiksi

- -inen-loppuiset sanat: punatukkainen, ruotsinkielinen
- genetiivialkuiset vakiintuneet termit: pilvenpiirtäjä, autonkorjaaja
- useimmat paikannimet: Tyyneri, Annankatu
- päin-loppuiset sanat, jotka ilmaisevat suuntaa: ylöspäin, sinnepäin
- sanaparit, joiden alkuosa ei voisi esiintyä yksinään: nimenomaan, päinvastoin
- kasvi- ja eläinlajit: suomenhevonen, koiranputki

Erikseen kirjoitetaan esimerkiksi

- kielten nimet: suomen kieli, saksan kieli
- genetiivialkuiset sanaparit, jotka eivät ole termejä: pilven piirtäjä, auton korjaaja
- useimmat pikkusanojen muodostamat sanaparit: niin kuin, lukuun ottamatta, koko ajan
- sanaparit, joissa on verbin nominaalimuoto: talleilta palaaminen, puusta pudotus
- päin-loppuiset sanat, joka liittyvät noihin: kotiin päin, kaupunkiin päin

Millöin yhdysanoissa käytetään yhdysmerkkiä?

- Yhdysosan alkuosa on sama vokaali: elokuva-arkisto, aamu-uninen
- Yhdysosan toinen osa jätetään toistamatta: kesä- ja talvivaatteet
- Yhdysosan alkuosa on erisnimi: Elmerivaari, Kiira-tyttö, Demi-lehti
- Yhdysosan alkuosassa on monta sanaa (ennen yhdysmerkkiä tulee sanaväli): Kärpästen herra -romani
- Yhdysosan alkuosa on numero, lyhen kirjain tai merkki: 7B-luokka, 16-vuotias, tv-ohjelma, A-rappu, @-merkki
- Yhdysosan toinen osa on vierasperäinen lainasana: sioux-intiaani, barbecue-ruoka
- Yhdysosan osat ovat samanarvoisia: jääkaappi-pakastin, laulaja-lauluntekijä

Taiton muut värit

Taiton muut ovat sävyiltään melko neutraaleja, joten niiden tarkoitus on rauhoittaa taittoa. Väreiksi valitsin erisävyisiä turkooseja ja vihreitä. Korostusvärinä toimii pirteä ja raikas keltainen.

Turkoosin sävyt ovat käytössä myös Oma ääni -symbolissa ja Tehtävät-tunnisteessa. Keltaista väriä on käytetty tehtävisivujen marginaaleissa, jotta ne erottuvat muusta sisällöstä helposti. Vaaleaa turkoosia on käytetty myös tekstinäytteen taustalla olevassa kangasta jäljittelevässä pinnassa.

Jokaisen luvun tehtävät on jaettu perustehtäviin, syventäviin tehtäviin ja Oma ääni -tehtäviin. Tehtävien tunnistamiseksi käyttöön otettiin seuraavat värit: oranssi (perustehtävät), violetti (syventävät tehtävät) ja tumma turkoosi (Oma ääni -tehtävät).

Kuva 16. Tehtävien numerointi toteutettiin kolmella värillä: oranssi (perustehtävät), violetti (syventävät) tumma turkoosi (Oma ääni -tehtävät).

Tehtävät

1. Lue luonnonsuojelumainos.

- Poimi mainoksesta kaikki persoonamuotoiset verbit.
- Nimeä poimimiesi verbien modukset.
- Pohdi, miksi mainoksessa käytetään juuri näitä moduksia.

Haluatko vaikuttaa monimuotoisen luonnon säilymiseen ja ympäristön suojeluun? Tule vapaaehtoiseksi Luonnonsuojeluliittoon! Pienikin työpanos on tärkeä ja kaikki ovat tervetulleita mukaan. Ilmoittaudu vapaaehtoiseksi tästä!

Suomen luonnonsuojeluliitto. www.sl.fi. Viittauspaiva: 5.8.2016.
Lyhennetty.

2. Taivuta indikatiiveja eri aikamuodoissa.

- Poimi lauseista indikatiivimuotoiset verbit. Missä aikamuodossa ne ovat?
- Muuta verbit pyydettyihin aikamuotoihin.
- Miten lauseiden merkitys muuttuu, kun aikamuoto vaihtuu?
  - Helsinki odottaa nopeaa väestönkasvua. → pluskvamperfekti
  - Kasvu johtuu nuorista aikuisista ja maahanmuutosta. → imperfekti
  - Lapsiperheiden muutto kehyskuntiin on kuitenkin vilkasta. → perfekti
  - Helsingin asukasmäärä rikkoo 700 000 asukkaan rajan. → imperfekti

3. Poimi lauseista imperatiivit ja nimeä niiden persoonamuodot.

- Tee Suomesta parempi!
- Ottakoon ken tahtoo.
- Tulkaa meidän mukaamme viikonloppuna.
- Heittäköt pois, jos haluavat.
- Sanokaamme heille totuus.

4. Kumpi käskyistä on voimakkaampi? Miten käskyt eroavat merkitykseltään?

- Mene nukkumaan.
- Älä valvo liian pitkään.
- Herää aikaisemmin!

Sinä menet nyt nukkumaan.
Et valvo liian pitkään.
Sinä heräät aikaisemmin!

Syttyi

Älä mene
Vihaisensa
tiiviset tunt
Neurosciences

Älä jatka riit

Kun tunteiden
nassa vaikeaa,
hen. Riidan jatk
ta, joiden sanom
aikalisä ja rauho
si, jotta pystyt iln

Oma
ääni

6. Rap-san

- Suunn
kolme
- Esittäkä

Moderni orjalauma, orjak
Mennään toista kautta, te
hiilataan ne traumat, tee n
nyt siivotaan Tyynestämer
Perutaan lahjukset eikä kau
eikä mannertenvälistä nahju
ja me kannamme puhelimian
kukaan ei vaivu saunakoomaa
Älä mieti menneitä, älä turhaa
Kerro mulle miten historiaa lu
Tässä hetkessä on kaikki mitä t
me voidaan tehdä mitä halutaan
Paleface: Miten historiaa luetaan? 201

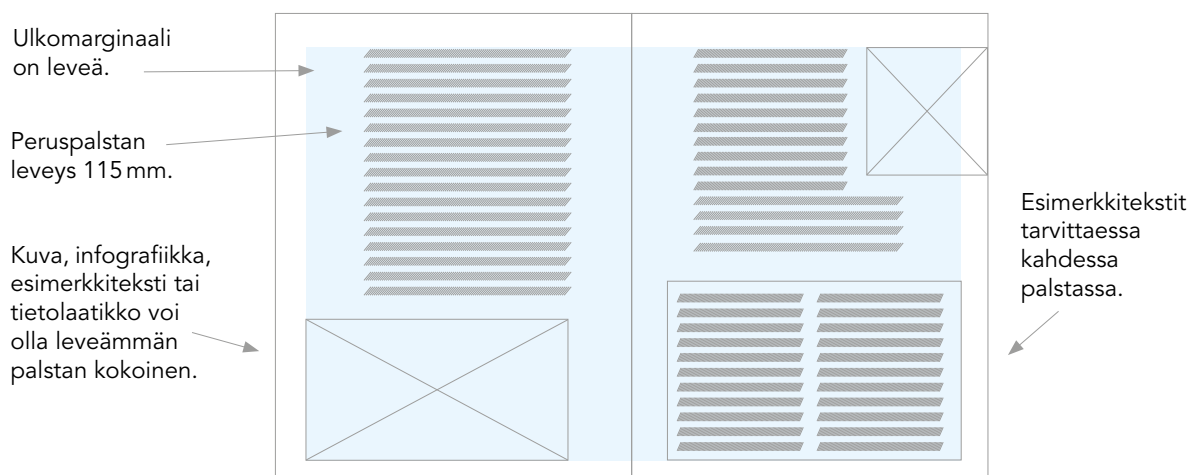
17 GRIDI JA PALSTAT

Gridi muodostuu mitoista, jotka määrittävät suunnittelun alkuvaiheessa. Näitä mittoja ovat sivukoko, marginaalit, palstalevydet, palstavälit ja muut tärkeät mitat. (Rantanen 2007, 183). Gridiin pohjautuva taitto ja marginaalit luovat aukeamalle ja koko kirjalle ryhdin ja järjestyksen.

Satakieli-oppikirja on kooltaan 195 x 255 mm. Kirja on tavallista oppikirjaa leveämpi. Kirjan sidontatapa on kartonkikantinen liimanidottu. Sisuksen gridin suunnittelutyö lähti marginaalien, ylä- ja alatunnisteiden, sivunumeroiden sekä palstalevyden asettamisesta.

Sisämarginaalien tuli olla riittävän leveät, jotta taiton elementit eivät jäisi keskittaitteeseen piiloon. Marginaalit ovat seuraavat: ala 21 mm, ulko 54 mm, ylä 22 mm ja sisä 25 mm. Kirjassa esiintyvät ala- ja ylätunnisteet vievät jonkin verran tilaa marginaaleista. Leveään ulkomarginaaliin on mahdollista sijoittaa erilaisia sisältöelementtejä kuten tekstejä, graafeja, kuvatekstejä tai kuvia.

Kirjan klassiset vierussuhteet ja mitat periytyvät kirjapainotaidon alkuajoilta. Niiden mukaan vierukset eli marginaalien suuruusjärjestys on suurimmasta pienimpään seuraava: ala, ulko, ylä ja sisä. (Itkonen, 2012, 104). Satakieli-sarjan taittosuunnitelmassa on hankala noudattaa täysin klassisen kirjasuunnittelun vierussuhteita, koska sisältöä varten taittopohjan on oltava mahdollisimman joustava eri käyttötarkoituksiin. Satakieli-sarjassa on käytössä useampia sivupohjia eri tarkoituksiin.

Kuva 17. Perusaukeaman sivupohja

18 TYPOGRAFIA

Robert Bringhurstin (2012, 24) mukaan typografisen suunnittelun tulee palvella lukijaa siten, että se ensin houkuttelee lukemaan ja sitten paljastaa tyylillään tekstin sisällön mukaisen sävyn tai merkityksen. Typografian avulla voidaan selkeyttää tekstin rakennetta ja järjestystä sekä linkittää teksti muihin taiton elementteihin. Nämä seikat auttavat lukijaa rahoittumaan lukemiseen. Edellisessä kiteytyy mielestäni hyvin typografisen muotoilun ydinasiat. Jos typografiset valinnat ovat kohdallaan, emme edes huomaa niitä lukiessamme. Jos taas valinnat eivät toimi, yleensä lukeminen on hankalaa tai muuten esteettisesti epämiellyttävää.

Typografian suunnitteluvaihe alkoi briiffiin tarkemmalla lukemisella. Olin saanut mallitaittoa varten erilaisia tekstejä, kuvia ja materiaaleja. Tässä vaiheessa varmasti auttoi se, että olen tehnyt ennenkin oppikirjan taittoja. Yleensä ensimmäisenä pyrin hahmottamaan elementtien hierarkisia rakenteita ja suhteita, ja sen jälkeen mietin minkälaisia erilaisia elementtejä ja osioita pitää suunnitella. Yleensä ammattitaitoinen kustannustoimittaja on strukturoinut aineiston valmiiksi, mikä helpottaa materiaalin hahmottamista.

Oppikirjassa on usein monenlaisia tekstejä, joiden pitää erottua toisistaan. Niiden kohdalla täytyy miettiä, minkälaisia erottavia ja yhdistäviä typografisia keinoja tarvitaan. Tekstin suhdetta muihin elementteihin täytyy myös pohtia eli miten leipäteksti on suhteessa esimerkiksi kuvateksteihin, taulukoihin, graafeihin ja muihin lisäteksteihin.

Sain ohjeita sisuksen typografian suunnitteluun seuraavasti:

Leipäteksti

- yksi palsta, kikkailematon teksti ja väljä leipätekstifontti, jota on hyvä lukea, lukeminen vaatii rauhan

Otsikot ja väliotsikot

- luvulla on selkeä suuri otsikko (ots 3); lisäksi luvussa käytetään joskus väliotsikoita muttei aina
- lukuun voi sisältyä kieliesimerkkejä, tekstinäytteitä, kuvioita, ohjeita
- leipätekstin lomaan tulee pieniä esimerkkejä
- ei väripohjalle, eri fontti kuin leipätekstissä, selkeys ja havainnollisuus
- hyvin havainnollinen tyyli, esimerkeistä osoitetaan väreillä ja selitteillä kielioppiasioita, selkeä ja joustava koodaus tähän

Tekstinäytteet

- kirjaan tulee paljon tekstiesimerkkejä, jotka voivat olla tietotekstejä (uutisia, artikkeleita, nettisivujen katkelmia, tietokirjakatkelmia jne.), kaunokirjallisuutta (runoja, novelleja, romaanikatkelmia, näytelmäkatkelmia) tai argumentoivia tekstejä (mielipidekirjoituksia, arvosteluja, pohtivia tekstejä jne.)
- tekstinäytteitä on sekä leipätekstin jäljessä että tehtävissä
- oma fontti, yksi tai kaksi palstaa tekstin mukaan

Luvun tehtävät

- visuaalisesti erotettava jotenkin leipätekstisivuista
- tehtävänannot yhteen palstaan, päätteetön fontti

Käytännön työ tekstin muotoilun kanssa alkoi leipätekstin ja otsikoiden testaamisella sekä sopivan kirjainparin etsimisellä. Tarkoitukseni oli yhdistää kahta kirjaintyyppiä, ja ehkä käyttää kolmatta script-tyyppistä korostuskeinona.

Oppikirjan leipätekstin täytyy olla helppolukuista ja selkeää. Kirjaimen x-korkeus tulisi olla aika iso, jotta teksti on helposti hahmottuvaa. Leipätekstissä korostuskeinoiksi tarvitaan ainakin semibold tai bold sekä kursiivi. Leipätekstin pariksi valittavan kirjaintyyppin pitäisi sisältää laaja valikoima eri leikkauksia, joita oppikirjassa usein tarvitaan.

Chapparral Pro

Leipätekstiksi valikoitui *Chapparral Pro*, sen hyvän käytettävyyden vuoksi. Tekstin korostuksia varten tarvittiin *Semibold* ja *Italic* -leikkaukset.

Chapparral on *Carol Twomblyn* vuonna 1997 suunnittelema viivamainen antiikva (Itkonen 2015, 120). Se muistuttaa egyptienneksi kutsuttua kirjaintyyliä (*engl. slab serif*), mutta viivanvaihteluiden ja hienostuneiden kaariensa vuoksi se on lähempänä antiikvaa.

Chapparral valikoitui leipätekstiksi myös siksi, että perinteisemmät antikvat tuntuivat liian vanhanaikaisilta ja muut egyptiennet liian raskailta ja jäykiltä. Pienemmän kontrastin omaava Chapparral tuo taittoon hieman modernimman vaikutelman. Chapparralissa on kepeyttä ja ilmaavuutta, mikä sopi tähän oppikirjaan. Valitun kirjaintyyppin piti soveltua myös otsikkokäyttöön, ja siinäkin Chapparral osoittautui ilmeikkääksi ja rennoksi. Kokeilin myös vähän samankaltaista *PMN Caeciliaa*, mutta se ei ollut yhtä ilmeikäs kuin Chapparral.

Avenir LT Std

Chapparal Pro:n pariin valitsin *Avenir LT Std*⁷ -kirjainperheen, koska se luo mielestäni sopivan muodollisen kontrastin Chapparalin kanssa. Fontti sisälsi myös laajan setin eri leikkauksia, mikä mahdollistaa monipuolisen vahvuuskontrastien käytön.

Avenir on *Adrian Frutigerin* vuonna 1988 suunnittelema geometrinen groteski. Se perustuu *Futuraan*, josta Frutiger teki oman hieman organaisemman tulkintansa. Geometriset goteskit kehitettiin 1920-luvulla modernismin muotokielen myötä. *Paul Rennerin* piirtämä *Futura* julkaistiin 1927. (Itkonen 2012, 58).

Satakieli-sarjassa *Avenir LT Std* on käytössä muun muassa lukujen väliotsikoissa, kuvioissa, tietolaatikoissa, tehtäväsivuilla ja kuvateksteissä. Käytössä ovat seuraavat leikkaukset: *Book*, *Book Oblique* ja *Heavy*.

Carrotflower

Kahden edellä mainitun kirjaintyyppin lisäksi taittoa elävöittämään haluttiin vapaan käsialan tyylinen kirjaintyyppi. Tuntui luontevalta valita siihen alkuperäinen *Carrotflower*, jonka pohjalta oli syntynyt myös kirjan logo. Fontin on suunnitellut vuonna 2009 *Crystal Kluge* ja *Stuart Sandler*.

Satakieli-sarjassa haastetta suunnitteluun toivat erityyppisten tekstien käyttö. Erilaisia tekstejä ovat muun muassa neljä eritasoista otsikkoa, leipäteksti, tehtävänanto, tehtävien leipäteksti, tekstinäytteet (runot, novellit, artikkelit, uutiset), lukujen aloitusaukeamien johdantokysymykset, tietotekstit, kielioppitekstit, lause-esimerkit, kuvatekstit, taulukot, listat, selitteet ja lukujen tunnisteet.

Tekstien yhtenäisyys syntyy saman kirjaintyyppin käytöstä, joten leipäteksteissä ja esimerkkiteksteissä on käytössä Chapparal Pro. Erottavuus näiden tekstien välillä syntyy tekstin koon vaihtelulla. Erottavana tekijänä muiden tekstien välillä toimii muodoltaan erilainen *Avenir*, joka on käytössä väliotsikoissa, tehtävissä, tietolaatikoissa, kuvioissa ja kuvateksteissä. Ala- ja ylätunnisteet ja lukujen otsikot on ladottu *Carrotflower*-fontilla.

---

⁷ *Avenir LT Std* on Adoben Open Type -versio *Avenirista* (Std=standard Western European Character Set).

Oppikirjan typografian suunnittelussa luettavuus on ensisijaisen tärkeä seikka. Tekstin tulee olla helposti hahmotettavaa, selkeää ja silmälaitävää. Otsikoiden tulee erottua hyvin toisistaan ja erilaisten tekstien keskinäinen hierarkia tulee olla selkeä.

Hyvän luettavuuden vuoksi pitää pohtia, mitkä ovat sopivat määritykset kirjainkoolle, rivinvälille ja merkkitiheydelle. Myös sanavälien ja tavutuksen hienosäätö vaikuttavat tekstipalstan eheyteen ja sanojen hahmottamiseen.

Satakieli-sarjassa leipäteksti on riittävän suurta ja tekstin rivinväli hieman normaalia väljempi (11,6pt/15pt), jotta teksti olisi ilmavampaa lukea. Chapparal Pro ei mielestäni tarvinnut leipätekstissä lisättyä merkkivälistystä (*tracking*). Palstan leveys on 115 mm ja siihen mahtuu merkkejä noin 67–72, joten se on luettavuuden kannalta vielä kohtuullinen. Kustantamossa lasketaan merkkien määrää ja kuinka paljon tekstiä saadaan mahtumaan sivulle eli tekstityypin taloudellisuuskin on yksi oppikirjan leipätekstin valintakriteeri.

Otsikoita muotoiltaessa tulee testata ainakin yksi- ja kaksirivisen otsikon käyttö. Rivinväli otsikossa täytyy mahdollisesti olla hieman tiiviimpi. Väliotsikoiden välit ennen ja jälkeen kappaletekstin pitää laskea, jotta ne sopivat leipätekstin rivinväliin.

Typografinen kontrasti syntyy riittävän selkeillä tekstin kokojen eroilla, yhdistämällä muodollisesti erilaisia kirjaintyypppejä ja käyttämällä tarvittaessa eri leikkauksia tai värejä teksteissä. Kontrasteja täytyy olla sopivasti, mutta ei liikaa. Satakieli-sarjan kielioppiteksteissä, mallilauseissa ja tekstinäytteissä tarvittiin muiden kontrastien lisäksi väriä korostuskeinoksi.

19 INFOGRAFIKKA JA MUUT ELEMENTIT

Varsinaista infografiikkaa Satakieli-kirjoissa on melko vähän, mutta niitä varten tuli kuitenkin suunnitella muutama visuaalinen malli. Sen sijaan aineistossa on paljon erilaisia esimerkkitekstejä, joihin liittyy selitteitä, nuolia ja värillä korostamista. Jonkin verran on myös taulukoita, joten niiden ulkoasu piti suunnitella ja testata.

Sisältöä ohjaaviksi elementeiksi suunnittelin ylä- ja alatunnisteet, Tehtävät-tunnisteen ja Oma ääni -symbolin. Myöhemmin suunniteltavaksi tuli myös genre-leima.

20 TAITTO

Satakieli-kirjakonseptia varten tein malliksi erilaisia taittoaukeamia. Niitä ovat lukujen aloitusaukeama, erilaiset perusaukeamat, tehtäväaukeama, tekstinäyteaukeama, sisällysluettelo, hakemisto sekä kirjan alkusivut.

Yksittäisillä aukeamilla testasin erilaisia tekstin ja kuvan asettelutapoja. Kuvat voi taittaa palstan sisään tai ne voivat rajautua leikkaukseen asti, ja välillä käytetään syvätyjiä kuvia. Kirjassa on valokuvien lisäksi kuvituskuvia.

Erimuotoisten tekstinäytteiden sovittaminen perusaukeamalle ja tehtävisivuille piti olla luontevaa. Satakieli-sarjan kirjat ovat sisällöltään pirstaleisia, joten taittaminen muistuttaa enemmänkin palapelin kokoamista. Tämä pirstaleisuus tuo taittamiseen ja visuaaliseen suunnitteluun oman haasteensa, koska lopputulos ei saisi olla liian levoton. Aukeamalla ei voi olla liikaa elementtejä. Taiton pitää johdattaa lukijan huomio oikeisiin kohtiin, ja tyhjää tilaakin pitäisi olla sopivasti.

Tekstikirjan taittomallin jälkeen suunniteltavaksi tuli tehtäväkirjan layout, joka syntyi tekstikirjan pohjalta soveltaen. Tein jonkin verran muutoksia typografiaan, ja muutamia uusia elementtejä piti suunnitella.

Kokonaisuudessaan Satakielen visuaalinen ilme ja taittoratkaisut tukevat pedagogiikkaa esimerkiksi tehtävissä, ohjeissa, typografian muotoilussa ja taittoalueissa eli kirjan eri osioissa. Eritasoiset tehtävät erottuvat väreillä, ja lisäksi käytössä on Oma ääni -symboli luovemmille tehtäville. Näin opettaja tai oppija löytää nopeasti oikeantasaisen tehtävän. Keskeiset käsitteet on lihavoitu tekstistä, joten lukija erottaa tärkeät sanat helposti. Toimintaohjeet, tekstinäytteet ja kuvat on erotettu muusta aineistosta, ja niillä on johdonmukainen ulkoasu. Näin käyttäjä osaa orientoitua ja valita oikean lukustrategian erilaisten sisältöelementtien kohdalla.

SATAKIELI

Äidinkieli ja kirjallisuus **8**

KIRJOITTAMINEN

4. Etsi urheilu-uutisesta lukusanat.

- a. Alleiviivaa uutisesta perusluvut ja ympyröi järjestysluvut.
b. Pohdi, miksi tekstistä punaisella alleiviivat lukusanat on kirjoitettu numeroin tai kirjaimin. Kirjoita syy lukusanan viereen laatikkoon.

Naisten viestijoukkue hiihti toiseksi Ranskassa

Suomen joukkue on yitännyt toiseksi maastohiihdon naisten maailmancupin 4 x 4 kilometrin viestissä Ranskan La Clusaz'ssa.

Joukkueessa hiihtivät Aino-Kaisa Saarinen, Anne Kyllönen, Riitta-Liisa Roponen ja Laura Mononen.

Viestin voitti ylivoimaisesti Norja, joka lähti karsimaiseen vaihtoon 28 sekuntia ennen toisena seurannutta Venäjää.

Saarinen sai avausosuudella keltaisen varoitukseen vaihtoon neljäntenä.

Kyllönen matkasi toisen osuuden Ruotsin tahmentena.

Ladulla kehkeytyi Suomi-Ruotsi-maottelu. Maria Rydqvist oli kolmannessa vaihdossa viittisen sekuntia Roposta edellä.

Ragnhild Haga päästi Norjan ankkurin Heimonen Suomea.

Mononen pääsi päätösosuudelle pari sekuntia ennen Ruotsin ankkuria Anna Dzyvikia ja piti ruotsalaisen takanaan.

Maalissa Norja oli 50,2 sekuntia ennen Suomea. Ruotsi seurasi kolmantena vajaat 20 sekuntia Suomea jäljessä.

Kalvau 18.12.2016

Miksi numeroin?

Miksi numeroin?

Miksi kirjaimin?

Miksi kirjaimin?

5. Elämäni numeroina

Kirjoita kuvaan omaan elämäsi liittyviä tärkeitä pe...

Syntymävuosi

ikä

Pituus:

cm

Kuinka monta harrastusta sinulla on?

Kuinka monta lemmikkiä sinulla on ollut?

Kuinka monta maata haluaisit nähdä elämässäsi?

Mikä on ollut paras sijoituksesi kilpailussa, turnauksessa tai peilissä?

Oma
elämä

Miten hyvin hallitset lukusanat?

1. Perusluvuilla ilmaistaan lukumäärää.
2. Järjestysluvut eivät taivu.
3. Taivutus päätteet liitetään numeroin kaksospisteellä.

Oikein Väärin

☐	☐
☐	☐
☐	☐

KIELENTUNNUS

V YHTEENVETO

Tämän opinnäytetyön myötä opin tietoisemmin ymmärtämään, miten oppikirjan visuaalista suunnittelua ohjaavat vahvasti tietyt konventiot eli vakiintuneet käytännöt. Osa nykyisin käytössä olevista konventioista on säilynyt pitkään lähtien mustavalkoisten kovakantisten oppikirjojen aikakaudelta. Toisaalta uusia konventioita syntyy varmasti siirryttäessä yhä enemmän sähköisten oppimateriaalien aikakaudelle.

Koska oppikirja on aina oman aikakautensa ja kulttuuriympäristönä tuote, halusin selvittää minkälaisia vaiheita suomalaisen oppikirjan historiaan liittyy ja minkälaisessa toimintaympäristössä oppikirjaa nykyisin käytetään. Oppimateriaalien kustantaminen on muutostilassa monestakin syystä, mutta hyviä ammattimaisesti tuotettuja materiaaleja tarvitaan varmasti aina. Missä muodossa ja miten niitä käytetään, se jää tulevaisuudessa nähtäväksi.

Graafisena suunnittelijana konventioiden tunnistaminen helpottaa suunnittelutyötä ja visuaalisten rakenteiden luomista. Toisaalta suunnittelijan olisi hyvä pyrkiä etsimään myös oppikirjan visuaalista ilmettä rikastavia uusia toteutuksen tapoja. Tärkeintä on kuitenkin luettavuus ja pedagogiset tavoitteet, ja että visuaalinen suunnittelu tukee näitä seikkoja parhaalla mahdollisella tavalla.

Produktio-osassa esittelemäni suunnittelutyön yksi tavoite oli rikkoa oppikirjoille tyypillistä ”laatikkomaista” ulkoasua. Halusin tuoda työhön rosoisuutta ja käsivaraista jälkeä, mutta kuitenkin tarkkaan harkitusti, ettei kokonaisilme ole liian sekava. Sisällön pirstaleisuus oli haaste, jota pyrin taiton visuaalisten piirteiden avulla rahoittamaan ja yhtenäistämään.

Mielestäni onnistuin suunnittelutehtävässä melko hyvin. Toivon, että ulkoasu kestää aikaa ja näyttää vielä muutaman vuoden jälkeenkin kelvolliselta. Ulkoasun lopputulosta on edeltänyt pitkä kehitysprosessi, jota on tietysti ohjannut myös yhteistyö työntilaajan tarpeita ja toiveita kuunnellen. Toivon, että kohderyhmä voisi kokea tämän oppimateriaalisarjan miellyttävänä lukukokemuksena äidinkielen ja kirjallisuuden oppisisältöihin.

LÄHTEET

- Arnkil, Harald 2008. Värit havaintojen maailmassa. Helsinki: Taideteollinen korkeakoulu.
- Bringhurst, Robert 2012. The elements of Typographic Style. 4.painos. Washington: Hartley & Marks.
- Hiidenmaa Pirjo 2015. Oppikirjojen tutkimus. Teoksessa Ruuska Helena, Löytönen Markku & Rutanen Anne (toim.) LAATUA! Oppimateriaalit muuttuvassa tietoympäristössä Porvoo: Suomen tietokirjailijat ry, 27–40.
- Häkkinen, Kaisa 2002. Suomalaisen oppikirjan vaihteita. Helsinki: Suomen tietokirjailijat ry
- Inkinen, Tommi & Löytönen, Markku 2014. Gutenbergista digiaikaan. Teoksessa Inkinen Tommi, Löytönen Markku & Rutanen Anne (toim.) Kirja muuttuvassa tietoympäristössä. Porvoo: Suomen tietokirjailijat ry, 7–17.
- Itkonen, Markus 2012. Typografian käsikirja, 4.painos. Helsinki: RPS-Yhtiöt.
- Koivikko, Kati 2015. Muistatko kuvan? – Kuvasta ja visuaalisuudesta oppimateriaalissa. Teoksessa Ruuska Helena, Löytönen Markku & Rutanen Anne (toim.) 2015. LAATUA! Oppimateriaalit muuttuvassa tietoympäristössä Porvoo: Suomen tietokirjailijat ry, 149–160.
- Koponen, Juuso & Jonatan Hildén & Tapio Vapaasalo 2016. Tieto näkyväksi – informaatiomuotoilun perusteet. Helsinki: Aalto-yliopiston julkaisusarja.
- Lappalainen, Antti 1992. Oppikirjan historia. Kehitys sumerilaisista suomalaisiin. Porvoo: WSOY.
- Näsänen, Veera 2015. Tieto ja taitto – Oppimateriaalien visuaalinen käytettävyys (pro gradu -työ). Aalto-yliopiston taideteollinen Korkeakoulu.
- Pietiäinen, Jukka-Pekka 2014. Kirja-alalla kuuhuu. Teoksessa Inkinen Tommi, Löytönen Markku & Rutanen Anne (toim.) Kirja muuttuvassa tietoympäristössä. Porvoo: Suomen tietokirjailijat ry, 35–45.
- Raami, Asta 2016. Älykäs Intuitio. Keuruu: Kustantamo S&S.
- Rahka, Fredrik 2014. Miten digitalisaatio muuttaa kirja-alaa. Teoksessa Inkinen Tommi, Löytönen Markku & Rutanen Anne (toim.) Kirja muuttuvassa tietoympäristössä. Porvoo: Suomen tietokirjailijat ry, 139–149.
- Rantanen, Lasse 2007. Mistä on hyvät lehdet tehty? Hill and Knowlton Finland Oy.
- Ruuska Helena 2015. Mitä oppikirjailija osaa? Teoksessa Ruuska Helena, Löytönen Markku & Rutanen Anne (toim.) LAATUA! Oppimateriaalit muuttuvassa tietoympäristössä Porvoo: Suomen tietokirjailijat ry, 17–25.
- Ruuska Helena, Löytönen Markku & Rutanen Anne (toim.) 2015. LAATUA! Oppimateriaalit muuttuvassa tietoympäristössä Porvoo: Suomen tietokirjailijat ry, 149–160.
- Ruuska, Helena 2014. Ei oppikirja ojaan jouda. Teoksessa Inkinen Tommi, Löytönen Markku & Rutanen Anne (toim.) Kirja muuttuvassa tietoympäristössä. Porvoo: Suomen tietokirjailijat ry, 77–88.

KUVALÄHTEET

Kuva 1. ABCkiria (1543), <https://fi.wikipedia.org/wiki/Abckiria> (15.2.2018)

Kuva 2. Orbis sensualium pictus (1658), <https://commons.wikimedia.org/wiki/> (15.2.2018)

Kuva 5. Sanoma Pro, Kärki-sarja, <https://tuotteet.sanomapro.fi/tuotteet.html?cat=6496>

Kuva 6. Otava, Särnä-sarja, <https://otava.fi/oppimateriaalit/lukio/sarna/>

Kuva 7. WSOYpro (nyk. Sanoma Pro), Tekstitaituri-sarja, <https://tuotteet.sanomapro.fi/tuotteet.html>

Satakieli-sarjan kuvat, Marco Väkelä

MUUT LÄHTEET

Helsingin Sanomat mielipide 27.1.2018

LIITTEET

Kuvalla vaikuttaminen

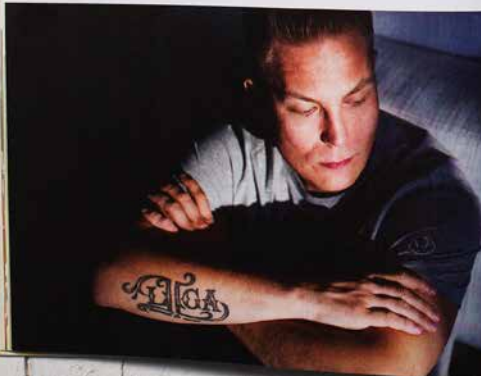
Hyvä kuva kertoo tarinan, jonka voi lukea yhdellä silmäyksellä. Tavallisesti lukijan huomio kiinnittyy ensimmäisenä juuri kuvaan. Vasta sen jälkeen luetaan otsikko, kuvateksti ja varsinaisen juttu. Lehtijutuun yhteydessä kuva tukee otsikon ja jutun sanomaa. Muiden tekstien tavoin kuvakin voi välittää tietoa tai ottaa kantaa.

Kuvan tarina

Median käyttämällä kuvilla on valtaa. Jo pelkällä kuvan valinnalla ja kuvakumalla voidaan vaikuttaa lukijoiden mielipiteeseen. Esimerkiksi mielenosoituksesta kertovassa jutussa kuvaan voidaan valita esimerkiksi rauhallisia tai vihaisia mielenosoittajia, tapahtumaa vahtivia poliiseja, mielenosoittajien kylttejä tai marssimista. Myös kuvan jättäminen kokonaan pois on valinta.

Uutiskuvan valinta vaikuttaa paljon siihen, miten uutista tulkitaan. Jos jääkiekkouutisen yhteydessä on kuva, jossa pelaajat seisoskelevat laiskoina jäällä, lukijalle tulee helposti mielikuva tylsästä ottelusta. Jos kuvassa on sen sijaan menoa ja mäiskettä, mielikuva ottelun kauhusta on aivan erilainen, vaikka uutinen pysyisi muuten sanasta sanaan samana.

Mediassa julkaistaan usein kuvia julkisuuden henkilöistä. Rippelri Chase ei Jari Tahkonen on rokoittanut uraansa kansainvälisellä rap-artistin tyylillä. Millä ohjelmalla kuva näyttää verratuna muuhun Cheekistä julkaistuihin kuviin?

Julkisuuden henkilöt pyrkivät usein näyttämään kuvissa edustavilta ja saattavat jopa kokonaan valtaata tilanteita, joissa on vaarana tulla kuvatuksi epäedullisella tavalla. Toisaalta tiuhaan kuvattu julkis voi yrittää hyödyntää median kiinnostusta ja tuoda kuvissa itsestään esin uusia ja yllättäviä puolia.

Uutiskuva kertoo usein sanan ja parhaiten, millaiset ovat katsojien ja onnettomuuksien jälkeiset olosuhteet.

Urheilijoista luodaan kuvien avulla persoonalluuksia, jotka vetoavat yleisöön myös muulla kuin urheilusuosittelullaan.

Aito vai manipuloitu kuva?

Kuvamanipulaatiolla tarkoitetaan kuvan muokkaamista niin, että kuva ei enää ilmeisä kuvaushetken olosuhteita. Jotkin kuvan muokkaukset, kuten terävöittäminen tai rajaaminen, ovat hyvin tavallisia toimenpiteitä kuvatoimituksissa. Niitä ei pidetä kuvan manipulointina. Silloin, kun tavoitteena on kuitenkin lukijan johtaminen edes hieman harhaan, kyse on kuvamanipulaatiosta.

Kuvamanipulaatio on hyvin yleistä esimerkiksi muoti- ja kauneudenhoitomainoksissa ja julkisuuden henkilöiden kuvissa. Niissä käytetään monenlaisia kuvanmuokkauksia, jotta kuvan kohteesta saataisiin mahdollisimman kaunis ja siloteltu.

Muotikuviissa tavoitellaan kauneutta kaikin keinoin, mikä johtaa usein kuvan manipuloituihin. Kuvassa on yhdistetty näyttelijöiden Kara Krigeldeyn ja Natalie Portnerin kasvot.

Toinen kuvamanipulaation tapa on tilanteen laivastaminen. Esimerkiksi haastokuvissa eläimet on usein houkuttelu paikalle tarjoamalla ruokaa, mitä tavallisesti pidetään sopivana. Sen sijaan eläintarhassa otetun kuvan tarjoaminen villin eläimen kuvana on jo selvästi sopimatonta manipulaatiota.

KOULU KRIITTISTÄ LUKIJAITA

Luova kirjoittaja vaikuttaa

Kirjallisuus on kautta aikojen saanut yksilöt ajattelemaan ja toimimaan. Se on luonut yhteenkuuluvuuden tunnetta, saanut nousemaan barrikadeille ja nostanut yleiseen tietoisuuteen yhteiskunnallisia epäkohtia. Luova kirjoittaja voi saada lukijan kokemaan eri tunteita ja muuttamaan näkemyskäsilyään.

Luovan kirjoittajan tekstilajeja ovat esimerkiksi kertomus, novelli, runo, laulun sanoitus, aforismi, kirje ja pohtiva teksti. Tekstit voivat olla ahuksi pieniä katkelmia, luonnoksia ja hahmotelmia. Ajan kanssa niitä voi kasvattaa kokonaisiksi teksteiksi.

Vaikutamaan pyrkivä kirjoittaja valitsee tekstilleen lajin, jonka keinoina haluaa esittää sanottavansa. Esimerkiksi novelli hylätyn koiran näkökulmasta voi olla vahintaan yhtä vaikuttava kuin lehteen kirjoitettu mielipidekirjoitus.

Kirjoittaminen on hetken oivaluoksia

Luova kirjoittaja voi lähtää liikkeelle esimerkiksi aiheesta tai teemasta. Kirjoittamisen halu herää usein omista kokemuksista – kuten siitä, että on huolestunut eläinten kohtelusta tai kokee olevansa ulkopuolinen. Ideoiminen, luonnottelu ja muokkaamisen jälkeen ajatukset muotoutuvat kiinnostavaksi tekstiksi.

Fiktiviset tekstit houkuttelevat lukijan maailmaan, joka on usein kokonaa tai osin sepitteellinen. Tässä piilee kaunokirjallisuuden yksi salainen voima, etäännyttäminen. Kun vaikeita asioita, kuten luonnon tuhoamista, käsitellään vaikkapa tulevaisuuden miljöössä keksittyjen henkilöiden näkökulmasta, se voi auttaa lukijaa näkemään elinympäristönsä uudella tavalla. Toisaalta fiktiivisen tekstin lukija eläytyy tekstin maailmaan ja henkilöiden tunneisiin. Se voi muuttaa lukijan ajattelua ja maailmankuvaa.

Luovan kirjoittajan valintoja

- toistin aihe ja teema
- henkilöhahmot
- kertoja ja kertojan luonttavuus
- tapahtumapaikka ja aika
- näkökulma tai jännitys, jonka varaan tarina rakentuu
- näkökulma
- tyyli

Luovan kirjoittajan varastoon kertyy

- pieniä kertomuksia
- runoja
- sannekkuvauksia
- keskusteluja
- pohdintoja
- kirjeitä ja päiväkirjamerkintöjä
- lauselmia

Luovan kirjoittajan tuokioita

- luovan kirjoittamisen tunnit
- inspiraatioharkket
- illat ennen nukkumaanmenoa
- välikunnat
- juuri nyt

Tehtävät

1. Kirjoita kuvasta tunteita.

- Valitse kuvista se, joka puhuttelee sinua enemmän.
- Valitse tunne, jota pyrit ilmaisemaan tekstissäsi: ilo, suru, pelko, kauhu, epätoivo tai jokin muu tunne.
- Kirjoita kuvan pohjalta jokin laajaton tekstitehtiä.

Tekstilajit

- kertomus
- kirje
- runo
- tuokiookuva
- dialogi
- päiväkirjateksti

2. Virkkeestä tekstiksi

- Ota käteesi mikä tahansa kaunokirjallinen teos.
- Poimi teoksesta sattumanvaraisesti yksi virke, josta tulee tekstisi itä.
- Jatka tekstiä kirjoittamalla haluamaasi suuntaan. Pyri sisäilyttämään tekstiä jokin nähtiä.
- Kun olet kirjoittanut tekstiä muutaman kappaleen verran, pyydä siitä palautetta. Kirjoita sen jälkeen tekstiä valmiiksi.

3. Kadonnut

- Kirjoita paperille ihmisen nimi ja jokin julkinen paikka.
- Vaihda lappuja parin kanssa.
- Saamaasi lappuun kerton tuuhenkilösi nimen ja tapahtumapaikan. Henkilöhistorian saat keksiä itse. Valmistaudu kirjoittamaan kertomus minäkehtojen avulla.
- Kuvittele, että saat puhelun, jossa bartematon ääni kertoo, että sinua tarkkaillaan. Olet soitajan mukaan vaarassa. Sinun tulisi päästä huomattava paikkaan, jota ei osata yhdistää sinuun. Ja pyytellä siellä seuraavat 12 tuntia. Mitä teet? Mukana henkilösi on ne tavarat, jotka sinulla on oikeasti mukana juuri nyt.
- Kirjoita kertomukseksi. Pyydä parilta palautetta ensimmäisestä versiosta.
- Muokkaa ja viimeistele kertomus valmiiksi. Lukkaa tekstejä lueksessa.

Arvostelu

Arvostelu on teksti, jossa kirjoittaja esittelee ja arvioi esimerkiksi kirjan, elokuvan, pelin, levyä, konsertin tai näytelmän. Lehdissä julkaistavien arvostelujen takana usein ammattikriitikoita, joilla on runsaasti kokemusta käsittelemästään aihepiiristä. Kulttuuriarvostelujen lisäksi mediassa julkaistaan arvosteluja erilaisista tuotteista ja palveluista, kuten ravintoloista, puhelinlitymistä tai matkakohteista. Monissa verkkoyhteisöissä julkaistaan eri alojen harrastajien kirjoittamia arvosteluja.

Näin kirjoitat arvostelun

- 1. Tautistytö** Perehdy huolellisesti arvostettavaan teokseen, tuotteen tai palveluun.
- 2. Muistintpanot** Kirjoita ajatuksiasi arvostelun kohteesta. Pistä pidit ja mielit? Mikä?
- 3. Aloitus** Esittele teoksen tai tuotteen perustiedot.
- 4. Käsitteily ja arvostelu** Käy läpi arvostelun kohteen hyvät ja huonot puolet. Perustele mielipiteesi. Anna esimerkkejä.
- 5. Vertailu** Vertaa teosta, tuotetta tai palvelua muihin samankaltaisiin.
- 6. Lopetus** Käsitä näkösi täyksi päätelmäksi. Voit esittää suositusten tai johtopäätöksen.
- 7. Otsikointi** Anna arvostelulle otsikko, joka kertoo jostakin arvostelun sisällöstä.
- 8. Vastuu** Muista, että arvostelulla voi olla paljon vaikutusvaltaa. Mieti, mitä ja miten kirjoitat.

Sofie-elokuvan arvostelun kirjoittajalle on annettu, jos tuntee muuta saman genrein elokuvia

Tieteistarina Arrival kertoo hienosti nykypäivästä: "Kaikkea, mitä hyvän scifin kuuluu olla"

Otsikko kiinnittää yleensä enemmän eli kirjoittaja mieltäytyy

Scifi *Arrival*, ohjauks Denis Villeneuve, pääosissa Amy Adams, Jeremy Renner, Forest Whitaker. 117 min. R12. ★★★★★

TIETEISELOKUVA *Arrival* alkaa perinteisesti joakko ulkoavaruuden maankalaisten jättimäisiä avaruusaluksia laskeutua eri puolille maapalloa.

Sitten varmaan alkaa *Independence Day* henkisen sotapesteitään, jossa aliehit hyökkäävät ja pilvreportajat sortuvat tulimyrskyä.

Ei, vaan sitten alkavat rauhanomaiset yhteykset kommunikoida mystisten vieraiden kanssa. Päähenkilöiksi nousse tehtävän johtoon valittiin kieltäjä Louisa Banks (Amy Adams).

Alkua viime vuosina vakava scifi on tehnyt tervetullutta paluuta Hollywood-elokuviin. Sitä sellainen, jossa pääpaino ei ole väkivallassa ja toiminnassa, vaan tarinossa ja tarkkaan mietityissä tulevaisuudenkuvissa. Tätä genreä edustavat esimerkiksi *Interstellar*, *Ex Machina* ja *Yhteis Marsissa*.

Hienoa tämä on siksi, että kaikki nuo elokuvat ovat onnistuneita, *Arrival* jopa erinomaisen.

Se on kaikkea, mitä hyvän scifin kuulunkin olla: kiehtovaa, taitavaa kirjoitettua, isoja teemoja käsittelevää ja ajatuksia herättävää.

Ted Chiangin *Story of Your Life* -kirjan perustuvan ja Eric Heissererin kaukikirjoittaman elokuvan selkeä pääteema on kommunikointi. Sitä käsitellään harvinaisen fiksuksi ja monipuolisesti – sekä ajankokaisesti. Entille nousivat nuoruus muassa valenssiat, netin foliohahmot salakäytöt sekä yleinen pelon- ja vihanlehtonta, jolla voi olla kohtalokkaita seurauksia. Kommentteja ei hiearta katsojan maan, vaan esittään asiallisen hienovaraisesti.

Eikä *Arrival* pöytä jännitystä tai draamatikkaa, vaikka sen pääkäsittelyn toiminta on kielitieteellistä analyysiä asella räikkäin sään. Jo alimmilla elokuvillaan *Vertigun*, *Ennen* ja *Skarin* vakuuttanut Denis Villeneuve pitää tarinan jatkossa liikkeessä ja hallitsee hienosti myös visuaalisen puolen. Tietosteorioityksen puutteesta huolimatta *Arrival* on ehdottomasti yksi kaikkien elokuvien.

Joitain sarojakin kokonaisuudessa on. Ajatoin elokuvan sattuua lähelle sen sentimentaalisuuteen. Loppuyhteenveto onnistunut eiät myös itselleni täysin toimi, vaan nostavat elokuvan turhan pitkälle fantasiaosastolle. Maleskyympyy toki, ja näistäkin huolimatta tekijät onnistuvat pitämään juonenpötkän kasassa.

Arrival ja sen puolesta valokapa huippusarjat *Westworld* ja *Black Mirror* näyttävät, että nyt on hyvä aika olla scifin. *Blade Runner* -klassikkoleffan tekoilla olevaa jatko-osakin uskaltaa odottaa jo innolla – etenkin, kun Villeneuve on palkattu myös sen puoleksi.

Juha Typpö, *Helsingin Sanomat* 2.12.2016. Lyhennetty.

Alkua pureudutaan elokuvan taustoihin ja lajiin.

Elokuvan verrataan muihin samantyyppisiin filmisointeihin.

Elokuvan keinoja arvioidaan monipuolisesti.

Kriittistä palautetta annetaan lopun tunteellisuudesta ja juonenkäsitteistä.

Loppuyhteenveto: kriittisistä on tullut scifin.

Tyttö niityllä

Tyttö siirsi aikoo ladalta suuntaasi tuljattam. Puhuri pyöritti maassa kiveä kietriä edellen, rauden tuomalla näyttä tyttökäin. Mitä minä kansas? oli noita kulkijoita rähky emonkin, jukaan ei jäänyt pidemmäksi aikaa, ei vaikka kukaan toivoi. Puhkaisin kotonaan laaa vaubria ja heljain min, että mekon helmas nytkähtivät ylös ja alas.

Tyttö vain tölötti isällä, sitten orvakin. Hän näki minut! Jookin kuumallisen oikos vuoksi – vai oliko se jähdistystä? – en ollutkaan hänelle missään. Tulin maahan pyöryttäen keuhon, kun jo olin maassa ja juoksin vierasta kohti. Siitä muistin ja hiljensin kävelykki. En saisi säikäyttää häntä pois.

Tyttö oli ehkä ikoinen, noin kahdeksitoista, ja hän oli pukeutunut kuumalliseen kiiltävään paitaan ja sinisiin housuihin. Ne olivat niitä uusia vaatteita, joihin kaikki nykäysseuraajat. Miesten tapoja. Pyyhkäisin käteni mekon helmasta. Kangas oli ohut, lämpökäyttö, ihon soganatun lähen kelin. Silmänsä päpö, ja kangas pakasautui ja muuttui tummammaksi.

Tyttö katseli minua hartain jännittynneenä. Minin mustaman metrin päästä, sen lähemmäs en voinut kullek. Tuuli sivei niin kuin sielut olivat valittaneet.

– Hei, tyttö sanoi ohuehlla äänellä.

– Hei sinulle.

Hän oli väkään homsuuden näköinen, tukka sojotti lyhyenä ja hoitamattomana, käsiensä oli muilta.

178

– Kuka sinä olet? tyttö kysyi. – Minä olen Sija.
– Minä olen Makitorpan Maija.
– Kuka sinä oikein olet? Tai mikä? Sinulla ei ole kenkäkääkin.

Vilkaisin kirjasta villasukkia. Tulija meni suoraan astaan. Ei hän siis ihun niin säikky ollut kuin mitä olin luullut.

– Minä asun täällä.

– Täällä niityllä?

– Kotirappo on tuolla.

Osoitin selkääni tassoe. Kuvottuneiden hoormien takana erottui nyt maalaamon hirsinen talo ja sen piha-alueen kiven seinä. Sija rajuksi käteni suunnassa aukenevaa maaismaa. – Vaa, hän sai sanotuksi.

Tulija näki kootinkin. Sekin lupasi paljon. Oli paljon sellaisia, jotka eivät nähneet mitään, eivät vaikka kävelivät paikalla. Sija oli niin suori, hänellä oli vielä riittävässä määrin kate, kyky huomata silmäkulmasta vilkaltava toisenlaisten maailma. Mitenkään en ollut aikoinaan nähnyt mitään, näin muita varten kun olin asunut niityllä useita vuosia.

Sijain painoa salata toiselle. En tohtinut tövöä enempää. Vielä oli hien varhaisista ajasta pidentämälle.

– Oletko sinä kuollut? hän kysyi.

– Olen minä. Mutta ei minua tarvitse pelätä.

Hymyilin niin leivasti kuin osasin.

Tuulipouska heitti maahan oksan. Sija vilkosi tasokseen silmänsä siirtäen. Hän jännitti hartioita ja pökäsi. – Pitää mennä, nähdään taas, hän sanot, ja sitten hän jo juoksi niityltä pois.

Kotimain vielä hetken Sijain perään katsoen. Tuulihudut uusia aikoja, muoruutta, voimaa. Semmoista en ollut pitkään aikaa kohdantanut.

Mitä kaikkea päähäni löydä saadaan tietää?

Kun itä pimentä, palasin takaisin kotirappani. Ilena tiellä siinä rakkana, juoksukseni lartvoissa mukavat kynttilät oli sammutettu, leivinnuista koki

leikun tuoksu. Keitintuoli heilui hiljaa, kuin airti oli siinä juuri noussut pois. Kamarista olin kuulevinaan isän kooruasta.

En painoi jo silmieni, ja komuroin vintille. Kaivoin silmäni alle ja löin ruokosken. Leivillä laske loppui... Viimeisen näköni kohdalla silmäni kooruivat.

– Kumpi tämä loppui. Äiti, kumpi loppui!
Väsymyksen harso petri rakkoni ja unen aalto tepsäsi minut mukana. Kuolema oli ollut sellaisen helppo, yön pimeimpinä tunteina tulit, kun kaikki olivat nukkuneet. Kyntillä oli syyttänyt tuvan verhon tuulen ja palo oli leivinyt nopeasti. Isä oli lyltä sanuttanut ennen nukkumaanmeno kaikkien kussun tuikut, mutta minäpa olin laittanut vain yhden ikkunalaudalle, koska kynttiläpöytä oli niin pyytänyt.

Isä oli rakentanut talon juuri tälle niitylle, vaikka kylällä sitä oli pidetty arveluttavana. Niityllä oli huono maisto. Olimme asuneet talossa niin pitkään kuin muistin, enkä mitään erityistä ollut sanunut. Minulla oli ollut usein sellainen tunne, että joku kulki hautausmaalla, tai että jokin katsoi minua kun olin talossa yksin. Sitten yhtenä adventina näin kynttiläpöytäni kääntä viereensä. Ensin vai vilaukseksi, niin että olin säikähtänyt, mutta pian olin pyytynyt näkemään hänen kokonaisensa ja kuulemaan hänen sanojan.

Miten suloiset silmäni hänellä olivat olleet! Ja puret kuin enkelten helinää! Ei se ollut minua baitaanut, ettei hänellä ollut vartaloa, jota olisin voinut koskettaa, tai huuella jotta suudella. Minulla ei ollut ystäviä, ja kynttiläpöytä puhui kareseni viaymättä. Hän kyseli perheestäni ja akarioista, vaikka tuntui tarkkaan tietävän, koska olin ja mitä olin elänyt tehnyt.

Kimmytti häneen, vaikka tiesin, ettei arveen kansaa voinut mennä naimisiin.

– Syytä minulle yksi tuiKKu, jos rakastat minua”, hän oli sanonut. Ja minä uskoin, minä hupsu.

Hiljaa ei ollutkaan rakastanut minua.

Miten Maija oli kuollut? Kuka on kynttiläpöytä? Miten hän löytyi? Maija kohdanneeseen onnettomuuteen?

– Sinä et tunnuta alkonhalaiselta, Sija sanot.
– Olen ollut täällä kauan aikaa.
– Mutta sinä olet minua lyhyempi. Ja suuremmallakin näytät.

– Aika ei koskeeta minua.

Miten sen nyt hänelle voisi sanoa paljastamatta lisää? Itä minulla oli ollut vuokkimyymisen aikaa olla ja oppia. Itäa jokaisen samaa väkensä samanlaisena, ja jokainen itä päättyi emulta makuroyksi. Vahka näin maailman kolvevan aikatakseni olopuolella menojaan, minä elin omaani, ja sain ulkomaailmasta vain pieniä häivähdyksiä: aina silloin kun joku tuli piiriini näpuolelle ja toi mukanaan tuulahduksia uusista aikakausista ja läimöistä.

– Puhutaan, että tällä niityllä kummitelee, Sija sano.

– No mitäs arvelit, mikä muu minä olisin kuin aava?

Sija hymyili leveästi. – Ei se sinusta puhu. Vaan siitä tulipalosta, joka tällä paikalla on joskus ollut. Mummot muistaa sen hyvin! Ja vielä vanhemmissa ajoista. Tätä paikkaa, kun kuulemma sanotte Sarmanityksi siitä saakka, kun kyläläiset tappoivat sinne onnellisia ihmisiä aikaa. Ja että sielut eivät ole sen koommin saaneet rauhaa, vaan vaeltavat täällä vailla toivoa paremmasta.

– Tarinoissa on totuuden siemen, mummien äänen.

Käikki ne olivat yhtä ja samaa kertua. Yhden tapahuksen leijurina. Ja Sija oli tullut osaksi sitä jämsällä niityn piiriin.

Sija odotti kärsimättömänä, hän halusi kuulla lisää vanhoista ajoista.

Sitten kertaisin tarkoin kuulemani ja teodeksi tietämäni. Ammutina aikoina sattuneen verdyllisen seurauksena niitylle oli jäänyt leijuman kipuun paikan henki oli pahavoipia ja jätti itäa verta. Se oli ollut pakanaamista aikaa, ja ihmiset olivat alkaneet siltäsi elämästä ja ihmistä voimia lepyttäkseen. Yhä useampi ihmi oli vaadittu, mutta mikään ei tuntunut riittäväksi. Paikka soi silloja ja kaavut voimassaan. Mutta sitten tapahtui jotain, ehkä niityssä pahavoipia kultti oli kuollut tai ihmiset olivat kyllästyneet – joka tapauksena riitti olivat loppuneet. Ihan

Lauseenjäsennyspeli

Suunnitella ja tehdä oma lauseenjäsennyspeli, jonka avulla voitte harjoitella lauseenjäsennystaitoja. Tehkää pelistä sopivan haastavaa. Pelatkaa myös muiden ryhmien pelejä ja kokeilkaa, mikä niistä auttaa parhaiten oppimaan lauseenjäsennystä. Muodostakaa projektia varten 4-5 hengen ryhmät.

1. Valitkaa ryhmässä jokin peli, jonka haluatte tehdä.

- a. lautapeli
- b. korttipeli
- c. muistipeli
- d. jokin muu peli

3. Kirjoittakaa pelin säännöt.

- a. Mikä on pelin nimi?
- b. Miten peli etenee?
- c. Mitä vuoron aikana tehdään?
- d. Mita erikoisvoimia tai taitolajeja pelissä on?
- e. Miten pelissä saa pistettä?
- f. Millainen on pelitauk?
- g. Miten peli voitetaan?

4. Tehkää pelivaliheet.

- a. **Lautapeli**
  - Tehkää punaiset kortit, joihin kirjoittan tyypillisiä lauseita. Jäsentäkää lauseet valmiiksi.
  - Tehkää siniset kortit, joissa on lauseenjäsennysalajeja (pred. + subj. + obj.)
  - Tehkää vihreät yllätyssykkelekkortit.
- b. **Korttipeli**
  - Tehkää pelikortit kirjoittamalla kortille lauseet tai jäsennysmallit.
  - Tehkää tarvittavat erikoiskortit.
- c. **Muistipeli**
  - Tehkää pelikortit ja kirjoittakaa kortille lauseet ja lauseenjäsennysmallit.
  - Merkitkää korttipant niin, että ne tumistuvat päiviksi.
  - Tehkää sanottavat erikoiskortit.

5. Testatkaa pelinne pelaamalla se läpi.

6. Pelatkaa muiden ryhmien pelejä.

7. Kirjoittakaa palautetta muiden ryhmien pelistä.

- a. Miten hyvin peli toimi?
- b. Mikä pelissä on parasta?
- c. Miten peliä voisi vielä kehittää?
- d. Miten hyvin peli auttaa oppimaan lauseenjäsennystä?

2. Suunnitella pelin idea ja säännöt.

- a. **Lautapeli**
  - Suunnitella peliä, jossa on lähde, maali ja erinäisiä asioita, joita pikin edetään nopan mukaan.
  - Punainen väri: Tumista lauseesta ympyräily lauseenjäsennys.
  - Sininen väri: Same ohjeen mukainen lause (esim. subj. + pred. + obj.).
  - Vihreä väri: Koskää yllätyssykli, jonka tehtävä poikkeaa muista. Yllätyssykliä voi joutua esimerkiksi palaamaan taaksepäin tai esittämään lauseen pantomimina.
- b. **Korttipeli**
  - Suunnitella korttipelin idea esimerkiksi Alakseen tai muun sopivan korttipelin pohjalta.
  - Jokainen pari nostaa vuoroittain pakasta kortin, johon kirjoitettu lause pitää jäsentää.
  - Pääntoinen osapuoli lukee jäsennettävän lauseen ja toinen yrittää jäsentää sen.
  - Jos jäsennämisen onnistuu, pari saa pisteen.

c. Muistipeli

- Suunnitella, millaisia pareja muistipeliä etsitään.
- Parina voi olla esimerkiksi lauseenjäsennysmalli (esim. subj. + pred. + obj.) ja lause (Pöytä peittää pöytä).
- Suunnitella myös yllätykkortteja, jolla on oma tehtävänsä. Esimerkiksi kalliuvuokortin toimittamiseksi vuoro loppuu kesken.

Viikko kriitikkona

Viikko kriitikkona -projektissa harjoitellaan erilaisten arvostelujen kirjoittamista. Tarkoituksena on arvostella yksi asia viikon jokaisena arkipäivänä. Arvostelun muodon voi valita itse: arvostelut voi tehdä tai kirjoittaa blogiin tai kriitikon päiväkirjaan. Julkaisemista varten sovitaa yhdessä.

Muista, että kriitikon sanolla on valtaa, joten kriitikon on otettava vastuuta teksteistään. Eri kaikista arvosteltavista asioista vahvuksia ja heikkouksia. Valitse sanasi tarkoin!

1. Arvostelu tutuksi

- a. Tutustukaa 3-5 hengen ryhmässä arvostelun tekemiseen sivuilla 104-105.
- b. Luekaa elokuvan arvostelu sivulla 105 ja jokin audion elokuvan arvostelu.
- c. Kesustelkaa ryhmässä:
  - Mistä tekstin tunnistaa arvostelusta?
  - Millainen käsityksen elokuvaista saa arvostelun perusteella? Miksi?
  - Millainen on mielestänne hyvä arvostelu?

2. Kriitikon viikkoon valmistautuminen

- a. Päättäkää kirjoitarkko vai videonkriitikon arvostelusta.
- b. Tee päivittäin muistiinpanoja arvostelua varten.
- c. Pidä mielessäsi arvostelujen kohteyleisiä eli luokkatovereita.

3. Yleisohje jokaiselle arvostelupäivälle

- a. Valitse arvostelun kohde päivän aiheen mukaan.
- b. Tutustu hyvin arvosteltavaan teksteeseen, huotesseen tai musiikkiin. Etsi taustatietoa.
- c. Kirjoita arvostelu.

6. Keskiarvio: Musiikkiarvostelu

- a. Esittele lyhyesti valitsemasi kappaleten tekijä, artist, ilmestymisaika ja tyylilaji.
- b. Arvioi kappaletta hyvää ja huonoja puolia.
- c. Puhd, millainen kappale on tyylilajinsa edustajana.

5. Tiintai: Tuotearvostelu

- a. Esittele tuotteen nimi, valmistaja ja käyttökohde.
- b. Kerro omasta käyttökokemuksestasi.
- c. Arvioi tuotteen vahvuuksia ja heikkouksia.
- d. Vertaile tuotetta muihin samankaltaisiin tuotteisiin.

4. Maanantai: Kouluruoka-arvostelu

- a. Esittele nauttimaasi ruokakokous. Millainen oli ruuan laatu, koostumus ja maku?
- b. Mikä ruoasta yllästi myönteistä? Miten ruokaa voisi parantaa?
- c. Miten arvioit yleisesti kouluruoan laatua?

8. Perjantai: Tablaarivastelu

- a. Esittele tekstin nimi, kirjoittaja, julkaisuaika ja sukupolvi.
- b. Kerro tekstin ja arvion sen hyvää ja huonoja puolia.
- c. Millainen vaikutuksen teksti teki sinuun?
- d. Vertaile tekstiä samankaltaisiin lukemiisi teksteihin.

9. Palautte ja viimeistely

- a. Pyydä arvostelutasi kaveripalautetta ennen projektin palauttamista.
- b. Muokkaa arvostelusi palautteen pohjalta.
- c. Palauta projekti.

10. Kriitikkokokous

- a. Tutustukaa kriitikkokokouksen arvosteluihin.
- b. Anna vertaispalautetta yhdelle kinkkula viikon työstä.
  - Mikä arvostelusta on kiinnostavin? Miksi?
  - Mistä arvostelusta oli vielä huolestunut? Miksi?
- c. Miten kirjoittaja on onnistunut arvostelun tekemisessä?

Tehtävät

1. Lue teksti Kirjallisuuden sivuvaikutuksia.
  - a. Pohdi, mikä tekstissä käytetään konditionaalia.
  - b. Lukekaa parin kanssa teksti toisillemme niin, että muuttatte modukset indikatiivin.
  - c. Miten tekstin sävy muuttuu?

Kirjallisuuden sivuvaikutuksia

Miksi me kyyryt ihmistä, joka teki kaikkea tätä. Lisäsi ahkiäyryä. Vahontasi stressiä hädänamulla sykettä ja poista-avien toistinta sekä muista. Pateutasi kotoonkoitety-kyä ja sanavaranto. Olin keskittymiskykyä. Auttasi kahvoit-tamaan kokonaisuutta. Tevi transsiä muistuttavan tilaan. Lisäsi empiatia. Auttasi ihmisiä lukemaan toisten ajatuksia. parantasi lasten kykyä ymmärtää toisten ajatuksia. he ajattelevat. Lisäsi tietoa maailmasta.

Jos joku lähimmäisiä voisi palentoida laheutten, ne tehtä-äin varmasti. Kaikki olemat listatut ovat tutkitusti kirjallisu-uden aiheuttamia vaikutuksia.

Image 11/2014.

2. Muuta lauseet potentiaalin. Milläisen säyn potentiaali tuo lauseeseen?
  - a. Suomeen saadaan ehkä uusia maailmanluokan tähtiä ensi kesänä.
  - b. Vaarallinen vanhakkuri on mahdollisesti saatu jo kiinni.
  - c. Korot nousevat luultavimmin jyrkästi.
  - d. Huomenna saattaa sataa paljon.
  - e. Viat on varmaankin korjattu itään mennessä.
3. Jos olisin näkymätön...
  - a. Kirjoita lyhyt tarina aiheesta "Jos olisin näkymätön".
  - b. Lukekaa parin kanssa toistonne teksti. Alleviivaa parisi tekstistä kaikki konditionaalisuomutokset vertsi.
  - c. Muuttakaa kaikki konditionaali indikatiivin. Tutkikaa, miten tekstin merkitys muuttuu.

4. Konditionaalin merkityksiä

- a. Lue parin kanssa kuvitteelliset keskustelut 1 ja 2.
- b. Milläistä tilanteesta keskustelut voisivat olla?
- c. Pohdikka, mihin tehtävien konditionaalia käytetään keskusteluissa.
- d. Valikaa jompilampi tilanne. Keskikää omia keskustelu, jossa käytätte konditionaalia samaan tapaan kuin esimerkissä.

1

Tai ota ätti ja toi sin tän lapri, joo? - Joo, ja sit nää meini niiden kanssa ulos. - Joo, ja sit se niinku meini syöttään yhdessä.

2

- Mitäs sulle saati olla tänään? - Ottaisin vähän papuaifaa-ritin ja laasin verta, kiitos. - Mulle tulisi hampurilainen ja kookki.

Oma
ääni

5. Horoskoopit

- a. Arpooka loppakassa pant. Lukekaa parin kanssa horoskoopiteksti.
- b. Etsikää viisi verbä, jotka voi luottevasti muuttaa potentiaalin. Miten tekstin merkitys muuttuu?
- c. Kirjoita parillesi seuraavan viikon horoskooppi. Käytä tekstiä potentiaalla.

KALAT

Olet tunteillailla tuulella, ja sinun on vaikea päättää, miten selvitätit erään pul-man. Alinoraan rapoytastit tuntuu nyt ymmärtävän sinua, joten kysy hänel-tä neuvoa. Ytini muotoilla sanomiesi taiten, jos ei halua paljasta astasta itän kaikkia.

Rakkaus: Kesäsi ei voisi sopia paremmin. Jupiter vastamerkitäsi heilin eteodan-ta kirkkaan erityistä, ihastus aiheuttaa onnentunteita, ja jos ei omis-
Onnentuoja: Alennuskoponki
Onnespäiväsi: 22. -23. 7.

Demi 7/2016.

Iso vai pieni alkukirjain?

Isolla alkukirjaimella kirjoitetaan

- ihmisten nimet, lempinimet ja lemmikkien nimet: Aina Mäkinen, Tedonies, Missu, Pönnä-äsi
- paikannimet: Suomi, Ili-Asia, New York, Mannerheimintie, Jäämeri
- lauseen ja julkaisun nimet: Seitsmän viijettä, Näikköpelin, Haavoittunut enkeli, Aamuhoito, Suoviini
- koulujen ja lauseen nimet: Hietaniemen koulu, Menevyyksienlaitos
- yritysten ja järjestöjen nimet: Hartwall, Suomen Luonnonsuojeluliitto
- tuotenimet: Adidas, Toyota, Lähene-äpökö

Pienellä alkukirjaimella kirjoitetaan

- viikorpäivien ja kuukausien nimet: maanantai, tammikuu
- julkapäivien nimet: joulukalenteri
- sukulausuista ihmisten nimet: äiti, setki
- karsojen ja laatuomakausien nimet: suomalainen, balti
- kielten nimet: suomen kieli, espanja
- arvoinimet ja titolit: presidentti, ingöndör
- hyllysuuren, aikakausien ja soiden nimet: resismi, antiikki, toinen maailmansota
- karon ja eläinten nimet: voikukka, leopardi, kääpäpöytä-teeni
- ruusien nimet: karjalansipakka, savoninkuusi
- joidenkin valtion laitosten nimet: eduskunta, valtiovarainministeriö
- nimillä muodostetut adjektiivit: elämänsä

Yhteen vai erikseen?

Yhteen kirjoitetaan esimerkiksi

- -nen-loppuiset sanat: pumakukainen, mattokukainen
- geneetiväkköiset väkiväkköiset termit: pölvipölvä, autonkorjaaja
- väkiväkköiset väkiväkköiset: Tyyvämeri, Amonkää
- päin-loppuiset sanat, jotka ilmaisevat suuntaa: ylöspäin, sinnepäin
- sanaparit, joiden alkuosa ei voi esiintyä yksinään: nimenomaan, päinvastoin
- kaksi ja etäläjä: suomenruunun, kovanpöytä

Eriksen kirjoitetaan esimerkiksi

- kaiken nimet: suomalainen kieli, saaksa kieli
- geneetiväkköiset sanaparit, jotka eivät ole termiä: pölvipölvä, autonkorjaaja
- useimmat pikusanojen muodostamat sanaparit: niin kuin, takuu otettamatta
- sanaparit, jossa on verbini nominaalimuoto: tälleille palaaminen, puusta juostunut
- päin-loppuiset sanat, joka liittyy nominiin: kuin-päin, kumpunkin päin

Milloin yhdyssanoissa käytetään yhdyserkkiä?

- Yhdyssanojen osien välillä on sama vokaali: elokuu-arkisto, aamu-uutiset
- Yhdyssanojen toinen osa jätetään toistolamatta: kivi- ja tähtivävyttiset
- Yhdyssanojen alkuosa on ensimäinen: Eimeri-väsi, Kiisa-tyttö, Demi-lehti
- Yhdyssanojen alkuosassa on monta samaa kirjainta: yhdyserkkiä tulee sen sijaan, kirjoitetaan hana-vormaa
- Yhdyssanojen alkuosa on numero, yhteinen: kahden tai merkki: 7B-luokka, 10-vuotias, lu-ohjelma, A-rappu, @-merkki
- Yhdyssanojen toinen osa on vierasperäinen: lauseensa: sivee-entään, baroque-kasviko
- Yhdyssanojen osat ovat samantyyppisiä: jalkapallo-pöytäsi, laulaja-lauluntekijä

Päätöväliamerkit

Pistettä käytetään

- virkkeen lopussa: Maapallo onkin aurinkoa.
- järjestyksessä: 7. joulukuuta
- lyhenteissä: mm., jne., Abba S.
- päivämäärissä ja ajankäytössä: kello 14.15, 17.9.2016

Piste vai kysymysmerkki?

- Kysymysmerkki käytetään vain silloin, kun päällään on kysymysmuotoinen: Pöhditkö, mitä oikein tapahtui?
- Jos vain sivulause on kyymä, virkkeen loppuun tulee piste: Pöhdin, mitä oikein tapahtui.

Kysymysmerkkiä käytetään

- virkkeen lopussa silloin, kun virke on kyymä: Mikä sanot point?

Huutomerkkiä käytetään esimerkiksi

- huudahduksissa: Hei, Nuortii!
- kääntymisen ja kehoituksen lopussa: Muista soittaa illalla!
- toivomuksissa: Olettepa jo kesä!
- voimakkaiden tunneilmausten lopussa: Eih kesä!

Lainauksen väliamerkit

Johtolause ja sitaatti

- Lauseus päättyy pisteeseen: Laine totesi: "Tiedän olevani hyvä pelaaja."
- Lainausta päättyy kysymysmerkkiin: Laine kysyi: "Olenko todella hyvä pelaaja?"
- Lainausta päättyy huutomerkkiin: Laine ilmoitti: "Olen äärimmäisen hyvä pelaaja!"

Sitaatti ja johtolause

- Jos lauseus päättyy pisteeseen, sen sijasta merkitään pilkku lainausmerkin jälkeen: "Tiedän olevani itävara" jättäkököijä", Laine sanoo.
- Lainausta päättyy kysymysmerkkiin: "Olenko todella mielestäni itävara?" Laine ihmettelee.
- Lainausta päättyy huutomerkkiin: "Tiedän olevani itävara" jättäkököijä!" ilmoitti Laine.

KIPJOITTAMINEN

Kirjoita vaikuttavasti

Kirjoittaja on vaikuttaja	78
Mielipide ja sen perusteluaminen	80
Tehosta tekstiä	84
Luova kirjoittaja vaikuttaa	88

Vaikuta teletilajoilla

Mielipidekirjoitus ja kommentti	91
Arvostelu	94
Puhuva teksti	98
Novelli	100

Kielenhuolto

Pikun puikka	106
Harvinaiset välimerkit	110
Preosoinnit	112
Lukennot	115
Lyhenteet	116
Kokonaan tehtävät	120

KIRJALLISUUS

Kirjallisuuden voima

Kirjallisuus rakentaa maailmaa	122
Välittös – järjen ja tunteen asiassa	124
Romantikka – kirjallisuuden aarnioita	129
Realismi puuttuu epäkohtaan	135

Lukelämyksiä eri genreistä

Lajien rajankyönteä	140
Vieraita maailmoja ja suuria kertomuksia	142
Tulevaisuudenkuvia ja vaihtoehdotodellisuuksia	146
Pelon ja kauhun väristyksiä	157
Rokkoisia ja hyötyäviä jännitystä	163
Rakkautta ja ihmissuhdesolmuja	168

PÄÄTTÄMÄN

Puhuminen on tekoja

Puhun ja vaikutan	176
Mielitteet keskustelussa	178
Neuvottelu ja väittely	180
Vaikuttava puhe	182
Vuorovaikutus asiointitilanteissa	186
Kovaluhteet	188

KIELI

Miten asenteet näkyvät kielessä? Anna esimerkkejä asenteellista ilmauksista.

Mitä sinulle tulee mieleen lauseenjännityksestä?

SATAKIELI

KIELI

Kokoavat tehtävät moduksista

1. Yhdistä eri moduksissa olevat lauseet oikeisiin merkityksiin.

- a. Haluan ottaa kesällä konseptin.
- b. Tule meidän kanssa katsomaan sitä!
- c. Äiti sanoo kurtin ei.
- d. Olen kurtinin siskä.

- 1. aneveli todennäköyydestä
- 2. kehoitus tehdä jotain
- 3. asian liitteeminen ilman epäilystä
- 4. haave, joka kohdettu tulevaisuuteen

2. Nimeä tekstin merkittyjen verbien ylipuolella niiden persoonamuoto, aikamuoto ja modus.

Hauta kertonee uutta tietoa foinikialaista

3 000 vuotta vanha hautapaikka on saanut tutkijat ihastuttua. Tutvotaan, että se valaisisi muinaisten foinikialaisten salaisuuksia.

Arkeologit ovat tutkineet läänensivustasta Tyroksen satamakumpuusta löytynyttä lähes 3 000 vuotta vanhaa hautapaikkaa, joka on kuulunut Välimeren alueella vaikuttaneille foinikialaisille. "Löytö löytyi tämän hetken tärkein tietolähde, jonka avulla voimme ymmärtää foinikialaisten historiaa tällä alueella", kertoo arkeologi Ali Badawi, joka johtaa Tyroksen kaivauksia.

Hautapaikasta tekee erityisen mielenkiintoisen se, että se sijaitsee yhdessä foinikialaisten tärkeimmistä kumpuista. Aiemmin hautoja on löydetty pääasiassa foinikialaisten pienemmistä siirtokunnista.

Tyros oli yksi Foinikian tärkeimmistä satamakumpuista. Noin vuodesta 1 400 eaa. lähtien

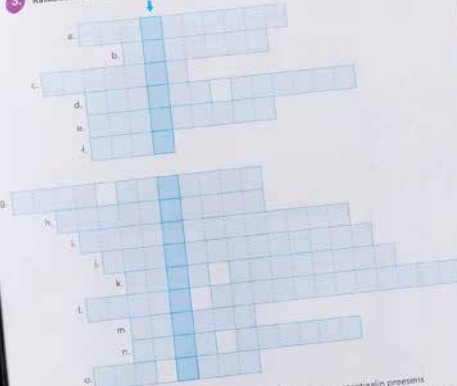
seuraavan tuhatosen vuoden ajan kaupungin lähi kauppalaivoja kukohteli Välimerellä.

Haudasta on löydetty 60 stabiilisti raskasta foinikialaista poltettua ruumista, ja osa ruumista sisältää hiiltäyttyneiden haiden jäännöksiä. "Suurissa ruumissa on ruumien jäännöksiä, mutta pienemmät ruumit ovat tyhjiä. Ne ilmestyi pienimminkin sielun symbolista autopaikaksi", Ali Badawi kertoo.

Tutkijat toivovat, että löydöt selvitävät lisää tietoa foinikialaisten ruokailotottumuksista ja sairauksista.

Tyrosin Kuvaus - Raportti, 16.7.2015. Mookkoo

3. Ratkaise modustritikkö.

- a. antaa, mon. 2. p. konditionaalinen preesens
- b. ostaa, mon. 3. p. indikatiivinen preesens
- c. sanoo, yks. 3. p. potentiaalinen preesens
- d. tehoi, yks. 2. p. potentiaalinen perfekti
- e. painaa, mon. 3. p. imperatiivinen preesens
- f. tulla, yks. 2. p. imperatiivinen preesens
- g. korottaa, mon. 1. p. indikatiivinen preesens, keho
- h. muistaa, yks. 3. p. imperatiivinen preesens

- i. työstää, pass. potentiaalinen preesens
- j. ystävöittää, mon. 3. p. konditionaalinen preesens
- k. joistaa, mon. 3. p. indikatiivinen perfekti
- l. kajoittaa, yks. 3. p. konditionaalinen preesens
- m. peittää, yks. 1. p. potentiaalinen perfekti
- n. nähdä, yks. 1. p. indikatiivinen perfekti
- o. eläykä, yks. 2. p. imperatiivinen preesens, keho

KOIKKIET 19

Moduksilla ilmaistaan suhtautumista

1. Miten kirjoittajan suhtautuminen näkyy tekstissä?

- Alla olevia tekstiä sanoja, jotka ilmaisevat suhtautumista erilaisiin asioihin.
- Valitse laeokosta, millaista suhtautumista esileviväämääsi sanat ilmaisevat. Kirjoita suhtautumistapa sanan yläpuolelle.

Suhtautumistapoja

- varmuus
- epävarmuus
- ohjaisu
- kääntäminen
- neuvoiminen
- haaveilu
- pohtiminen
- toive
- epäilöinti
- spekulointi

Kosmologi: Maapallo voi kuhista outoja elämän muotoja – "alienit ovat täällä?"

Jos on pimeä aineita, voi olla myös siihen liittyvä elämä. Ja se voi olla koko ajan keskuudessamme, arvelee arvotettu kosmologi.

Harvoin ylöspöytössä vaikuttava fyysikko ja kosmologi Lisa Randall pohji pimeä aineita ja siihen mahdollisesti liittyviä ilmiöitä tuoreessa Naurus-tiedelohdossa julkaistussa jutussa. Hän arvelee, että on olemassa myös "pimeä elämä".

Pimeän aineen lasketaan muodostavan jopa 85 prosenttia maailmankaikkeuden massasta, mutta sitä ei voi nykyteorioidella havaita suoraan. Randallin mukaan on ois järkevä ajatella, että tähän salaperäiseen aineeseen liittyy myös jonkinlaista elämää.

Pimeä aine ei näytä olevan vuorovaikutuksessa tuntemamme materian kanssa eikä siten myöskään meidän ihmisten kanssa.

Randall kertoo artikkelissaan, miten vaikea pimeä aineita on havainnoida. Alinoa tapa, jolla siihen nykytietämyksen mukaan voisi päästä kiinni, on painovoima; mutta painovoima on heikoin kaikista luonnon perusvoimista.

Periaatteessa pimeä aineita voisi olla aivan nenämme alla, mutta silti emme sitä näkisi. Samasta syystä nenämme alla voisi olla pimeän aineen muodostamaa elämää. Sitä voisi kutsua vaikeaksi avaruuden muukalaisiksi, jotka ovat koko ajan keskuudessamme.

Randall myöntää, että ajatus pimeän aineen elämästä on erittäin epävarma.

Kari Härmänen. Kuopulainen 5.3.2017. Lyhennetty.

2. Kirjoita kuvista neljä virkettä eri modusten avulla.

Esimerkki: Ihailisin auringonlaskua, jos olisin niin myönoän herellä.

- _____
- _____
- _____
- _____

Oma
tieto

Millä kielellisillä keinolla ilmaiset suhtautumistasi arkisissa tilanteissa?

1. Ympyröi usein käyttämäsi kielelliset keinot.

imperatiivi Tule!	potentiaali Huomenna satanee.	adverbit eikä, tietysti, varmaankin	interjektiot äh, voi, plääh
indikatiivi On tylsää.	konditionaali Ottaisin tämän.	substantiivit kingi, tykki, räjäjä	verbit inhottaa, ärsyttää, tykätä
			adjektiivit ihana, hieno, tajuton

2. Keksi kolme lausetta, joissa käytät erilaisia suhtautumista ilmaisevia kielten keinoja.

_____

_____

_____